

Van regels naar ondernemersverantwoordelijkheid

Belemmeringen door wet- en regelgeving
voor de plantaardige sectoren

Werkgroep
Belemmeringen ondernemerschap
plantaardige sectoren

WAGENINGEN UR

For quality of life

Van regels naar ondernemersverantwoordelijkheid

Belemmeringen door wet- en regelgeving
voor de plantaardige sectoren

Werkgroep
Belemmeringen ondernemerschap
plantaardige sectoren

© 2005 Wageningen, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

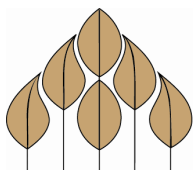
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V. is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

PPO Publicatienr. 718; € 20,00

**landbouw, natuur en
voedselkwaliteit**

Hoofdproductschap Akkerbouw

Dit project is gefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Hoofdproductschap Akkerbouw en Productschap Tuinbouw en mede tot stand gekomen door de medewerking van LTO en Plantum NL

Projectnummer: 331095

Eindredactie: Fred Geers

Foto's: PPO / Ruud van Uffelen

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Adres : Droevendaalsesteeg 1, Wageningen

: Postbus 16, 6700 AA Wageningen

Tel. : 0317 - 47 83 00

Fax : 0317 - 47 83 01

E-mail : info.ppo@wur.nl

Internet : www.ppo.wur.nl

Inhoudsopgave

pagina

WOORD VOORAF.....	4
INTRO VAN DE WERKGROEP.....	6
SAMENVATTING.....	8
1 INLEIDING	10
1.1 Achtergrond	10
1.2 De opdracht	11
1.3 Werkwijze.....	11
2 850 GROENE ONDERNEMERS: PLANNEN EN BELEMMERINGEN	14
2.1 De ontwikkelingsplannen	14
2.2 Wat hindert de ondernemers?	15
2.3 Welke regels?	15
2.4 Conclusies enquête.....	15
3 ONDERNEMERS AAN HET WOORD	18
3.1 Veelheid van regels.....	19
3.2 Mineralen (en afval)	20
3.2.1 Gebruiksnormen	20
3.2.2 Mestboekhouding	21
3.2.3 Plantaardig afval	22
3.3 Gewasbescherming	22
3.3.1 Toelatingen	22
3.3.2 Wegvallen middelen tijdens teeltseizoen	26
3.4 Arbeid.....	26
3.4.1 Ontslagregeling	26
3.4.2 Arbo regels	27
3.4.3 Gelegenheidsarbeid/ Scholierenregeling.....	28
3.4.4 Paspoorten	29
3.5 Glami.....	29
3.5.1 Normen.....	29
3.5.2 Liberalisering energiemarkt	30
3.6 Bestemmingsplannen	31
3.6.1 Opstellen bestemmingsplan – procedures.....	31
3.6.2 Inhoud bestemmingsplan.....	32
3.6.3 Interpretatie bestemmingsplan.....	33
3.6.4 Wijziging bestemmingsplan.....	33
4 BELEMMERINGEN EN AANBEVELINGEN.....	36
BIJLAGE 1 RESULTATEN ENQUÊTE	45
BIJLAGE 2 VOORBEELDEN REGELGEVING EN GEGEVENSVRAAG	48

Woord vooraf

In maart 2004 nam Minister Veerman van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) de eindrapportage van de werkgroep Belemmeringen Dierlijke sectoren in ontvangst. Bij deze gelegenheid gaf de minister aan eenzelfde onderzoek ook in de plantaardige sectoren te laten uitvoeren. Ook in de plantaardige sectoren vormen bureaucratie en trage procedures voor velen een bron van ergernis. Het belemmert de ontwikkeling van de sectoren in hun volle breedte. Ook tegenstrijdig en averechts werkend beleid stoort de ondernemers. In november 2004 ontving WUR de opdracht dit onderzoek uit te voeren. Binnen WUR is een werkgroep geformeerd onder voorzitterschap van ir. J.T.G.M. Koolen met als opdracht dit onderzoek uit te voeren.

Wetten en regels zijn nodig. In een dichtbevolkt land als Nederland, waar we hoge eisen stellen aan de kwaliteit van milieu, ruimtelijke ordening en voedselkwaliteit zijn afspraken onvermijdelijk. Decennia van wet- en regelgeving hebben echter geleid tot een situatie die door velen als onnodig belemmerend en frustrerend wordt ervaren. Ondernemers voelen zich gehinderd bij het snel en flexibel inspelen op de steeds veranderende eisen van de samenleving en de markt. En juist dat snel en flexibel kunnen ondernemen is van groot belang. Niet alleen voor het in stand houden van een sterke, concurrerende plantaardige sector, maar ook voor het realiseren van de maatschappelijke doelen. In dit onderzoek zijn de ondernemers zelf aan het woord. De werkgroep heeft uit hun mond de belangrijkste knelpunten en belemmeringen voor de ontwikkeling van de plantaardige sectoren in Nederland verkend. Tevens doet zij op basis van wat de ondernemers hebben aangedragen aanbevelingen voor verbeteringen. Om te komen tot realistische aanbevelingen heeft de werkgroep gebruik gemaakt van expertise bij het onderzoek en belangenorganisaties. Dit rapport biedt de overheden en de sectoren handvatten om belemmeringen weg te nemen en daarmee de dynamiek in de diverse sectoren te vergroten met als uiteindelijk doel de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland te verbeteren.

Vanuit het bedrijfsleven is het onderzoek van de werkgroep nadrukkelijk ondersteund. De financiële bijdragen van Hoofdproductschap Akkerbouw en Productschap Tuinbouw hebben het onderzoek mede mogelijk gemaakt. Aan de discussie met ondernemers hebben HPA, LTO Nederland en Plantum NL een actieve bijdrage geleverd en als klankbordgroep de werkgroep ondersteund. Dit maakt het onderzoek tot een gezamenlijk initiatief van overheid en bedrijfsleven.

Martin Kropff, directeur Plant Sciences Groep, Wageningen UR

Intro van de werkgroep

De plantaardige sectoren zijn sterk op export georiënteerd en hebben van oudsher een sterke positie in de wereldmarkt. De uitdaging naar de toekomst ligt erin deze positie te handhaven en te versterken. De concurrentiepositie staat echter onder druk. Globalisering, internationalisering, liberalisering van de wereldhandel maken dat de markt voortdurend in beweging is. Daarnaast worden in toenemende mate eisen gesteld ten aanzien van duurzaam produceren. Het doorvoeren van technologische ontwikkeling is noodzaak. De ondernemers staan voor de opgave deze ontwikkelingen te vertalen in bedrijfsvoering. De hoge eisen die dit stelt aan het ondernemerschap en ondernemerscompetenties zijn geen onderwerp van deze studie maar zijn wel een belangrijk gegeven.

In deze studie wordt ingezoomd op de ruimte om überhaupt te kunnen aanpassen en ontwikkelen, dus ondernemen! Ruimte zowel in fysieke als in overdrachtelijke zin, dus geen strak keurslijf als gevolg van regelgeving. Daar waar deze ruimte niet of beperkt aanwezig is zal deze gecreëerd dienen te worden ten einde de concurrentiepositie van de Nederlandse agri-ondernemer te versterken.

Hoofdpijnen in wet- en regelgeving

De werkgroep heeft getracht de grote lijn eruit te halen en deze te verwoorden. Uitgangspunt is daarbij het perspectief van de individuele ondernemer geweest. Belangrijk is nu dat de overheden samen met de sectoren aan de slag gaan om belemmerende wetten, regels en bureaucratie te veranderen. Tevens moet worden gewaakt dat een nieuwe soortgelijke situatie ontstaat. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft hierin een coördinerende rol. Als werkgroep realiseren we dat de speelruimte van de Nederlandse overheid daarbij niet op alle terreinen even groot is.

Aanbevelingen voor een andere aanpak

In deze rapportage zijn concrete belemmeringen uitgewerkt met daarbij aanbevelingen voor een andere aanpak. Een voortvarende aanpak is gewenst omdat de financiële rek op veel bedrijven beperkt is. Cruciaal hierbij is naar onze mening dat het aanpakken van de belemmeringen plaatsvindt in nauwe samenspraak met het bedrijfsleven in de diverse sectoren.

Gebleken is dat eisen gesteld vanuit de keten en markt niet als belemmerend worden ervaren. Volgens de werkgroep ligt hier de sleutel tot succes. Voor het bedrijfsleven ligt hier de opgave om haar verantwoordelijkheid te nemen en te produceren in ketenverband. Aan de overheid de opgave om de verantwoordelijkheid aan de keten over te laten. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit dient haar verantwoordelijkheid in te vullen middels toezicht op controle en het faciliteren daarvan. Een coördinerende en stimulerende rol richting andere ministeries en lagere overheden is daarbij gewenst.

De werkgroep

Koos Koolen (Wageningen UR, Plant Sciences Group)

Remco Schreuder (Wageningen UR, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving)

Ko Munneke (Wageningen UR, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving)

René van Paassen (Wageningen UR, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving)

Harold van der Meulen (Wageningen UR, LEI)

Remco Kranendonk (Wageningen UR, Alterra)

Samenvatting

Belemmering	Aanbevelingen
Veelheid aan regels belemmert ondernemerschap	<ul style="list-style-type: none"> • Integratie van afzonderlijke regelgeving • Samenwerking tussen verantwoordelijke overheden • Van middel- naar doelvoorschriften
Veelheid aan verplichte registraties legt groot beslag op ondernemer	<ul style="list-style-type: none"> • Stap als overheid over op toezicht op controle. • Integreer verschillende registratiesystemen, zodat ze geschikt zijn om aan meerdere instanties gegevens te verstrekken.
Gebruiksnormen voor een aantal teelten te laag	<ul style="list-style-type: none"> • Stel gebruiksnormen vast op basis van huidige omstandigheden en volgens Goede Landbouw Praktijk.
Nieuwe mestwetgeving conflicterend met organische stofvoorziening	<ul style="list-style-type: none"> • Beschouw zwarte grond en aanvulgrond niet als meststof, maar als bodemverbeteraar. • Stel een maximum aan het gebruik van zwarte grond en aanvulgrond.
Afzet champost mogelijk belemmerd door nieuw mestbeleid	<ul style="list-style-type: none"> • Beschouw champost als compost
Eindproduct van co-vergisting mogelijk beschouwd als afval	<ul style="list-style-type: none"> • Beschouw het eindproduct van co-vergisting altijd als meststof
Beperkt middelenpakket belemmert duurzame gewasbescherming	<ul style="list-style-type: none"> • Toelatingsbeleid op basis van milieubelasting van het totale middelenpakket per teelt. • Beoordelen van milieubelasting van het middelenpakket op basis van GLP. • Objectieve vaststelling van GLP.
Beperkt middelenpakket in kleine teelten	<ul style="list-style-type: none"> • Kritische evaluatie van de procedure en het succes van het Fonds Kleine Toepassingen. • Aandacht voor toelatingen van middelen in nieuwe en zeer kleine teelten binnen Fonds Kleine Toepassingen. • Stimuleren van brede etikettering bij aanvragers van toelatingen.
Verschillend toelatingsbeleid tussen buurlanden	<ul style="list-style-type: none"> • Wederzijdse erkenning van toelatingen met buurlanden. • Objectieve afbakening van toelatingszones op basis van teeltomstandigheden en milieuomstandigheden.
Ontoereikend middelenbeleid voor veredelings- en opkweekbedrijven	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkel een passende procedure voor het aanvragen van specifieke toelatingen door veredelingsbedrijven. • Overweeg een ruimere toelating voor opkweekbedrijven, indien het voordeel tijdens de teeltfase bewezen is.
Wegvallen van gewasbeschermingsmiddelen tijdens de teelt	<ul style="list-style-type: none"> • Beperk de bezwaarprocedures tegen toelatingen van middelen tot buiten het teeltseizoen • Denk goed na over meerjarige teelten met continu middelgebruik
Hoge arbeidskosten in verhouding met de ons omringende landen	<ul style="list-style-type: none"> • Verlaag de WW, WAO en ziektekostenpremies voor tijdelijk personeel
Overregulering van arbo-regels leidt tot onwerkbare situaties	<ul style="list-style-type: none"> • Van middel- naar doelvoorschriften • Van detail-regelgeving naar raamwerk • Betrekken van sector bij het ontwikkelen van arbo-regelgeving • Maatschappelijke discussie over vergaande bescherming van werknemers
Paspoortcontrole door ondernemer	<ul style="list-style-type: none"> • Openen van regionale loketten door controle-bevoegde instantie • Verplicht bewijs van controle door bevoegde instantie vóór indienstreding
Glami-normeringen remmen concurrentiepositie	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen en toetsen van alternatieve normeringssystematiek
Solitaire glastuinbouwbedrijven vanwege bestemmingsplan op slot	<ul style="list-style-type: none"> • Creëer binnen de WRO ruimte voor solitaire glastuinbouwbedrijven. • Schep voorwaarden voor verplaatsing van solitaire bedrijven
Verouderde bestemmingsplannen	<ul style="list-style-type: none"> • Updaten van bestemmingsplannen naar hedendaagse landbouwpraktijken.
Vertraging bedrijfsontwikkeling door lange procedures	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkel een duidelijk en eenvoudig informatiesysteem • Creëer één loket voor informatieoverdracht van en naar ondernemers.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het kabinet zet in op het versterken van de concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven. Belangrijke sporen hierin zijn het verminderen van de administratieve lasten en het wegnemen van belemmeringen veroorzaakt door regelgeving. Om dit laatste te kunnen doen is een inventarisatie onder de ondernemers nodig.

Uit de rapportage van de commissie Constandse blijkt dat de afgelopen decennia de hoeveelheid wet- en regelgeving voor de plantaardige sectoren fors is toegenomen. Vaak staat daarbij niet het doel centraal - bijvoorbeeld minder emissies van schadelijke stoffen - maar zijn de middelen tot in detail voorgeschreven. Onbedoeld en ongewild belemmert de regelgever hiermee innovatief gedrag van ondernemers. Het in de praktijk ontwikkelen en toepassen van nieuwe technologie en nieuwe productiesystemen kan dikwijls pas na (uiterst) moeizame processen plaatsvinden. Ook zijn veelal, op aandrang van allerlei belangengroeperingen, de kleinste details en uitzonderingen wettelijk geregeld, waardoor onwerkbaar situaties kunnen ontstaan. Dit geldt zowel voor de ondernemer die geacht wordt de wet te kennen als voor de handhaver die geacht wordt de naleving te garanderen. Wetten en regels zijn in veel gevallen strikt gescheiden ontwikkeld. Voor tal van problemen en vraagstukken stapelden ze zich op zonder dat de samenhang afdoende in ogenschouw werd genomen. Soms leidt dat in de praktijk tot niet effectieve of zelfs tegenstrijdige regels. Voor de controlerende instanties, die toezien op slechts een deel van de regels zijn deze problemen doorgaans onzichtbaar. Maar ze kunnen de ondernemer, op wiens bedrijf vele wetten en regels samenkomen, voor een onmogelijke of zelfs uitzichtloze situatie plaatsen.

Ondernemerschap komt daardoor in de knel.

Tegelijkertijd doen nieuwe maatschappelijke eisen en liberalisering van agrarische markten een groot beroep op het ondernemerschap. Van belang is dat de regelgever niet meer beperkingen oplegt dan noodzakelijk. Groeien in ondernemen vraagt net als de groei van planten om de juiste voeding en voldoende ruimte.

EU-richtlijnen bepalen steeds meer de Nederlandse wet- en regelgeving. De Nederlandse inbreng in de totstandkoming van deze richtlijnen is dan ook van groot belang; inbreng op politiek niveau wanneer het gaat om de besluitvorming en op ambtelijk niveau wanneer het gaat om de concrete formulering van de richtlijnen. In het bedrijfsleven bestaat de indruk dat die inbreng meer aandacht behoeft, zowel van de overheid, het bedrijfsleven, als van belangenorganisaties en onderzoek, bij voorkeur op basis van een gedeelde visie. De effecten en de consequenties dienen vooraf goed in beeld te zijn. Zijn richtlijnen eenmaal van kracht dan dient alle aandacht zich te richten op een correcte navolging en het benutten van de aanwezige beleidsruimte ten behoeve van de Nederlandse landbouw. Vooruitlopen op EU-regelgeving kan rekenen op weinig adhesie van de primaire ondernemers en agri-business.

Met de huidige prijzen voor plantaardige producten heeft bedrijfscontinuïteit bij agrarische ondernemers hoge prioriteit. Schaalvergroting en samenwerking zijn voor de ondernemers een antwoord op steeds kleiner wordende marges. Innovatie en specialisatie wordt gezien als een manier om de marges te vergroten. Wanneer er echter jaren gewacht moet worden op een vergunning nodig bij een verandering in het bedrijf, kan de onderneming al onoverkomelijke schade hebben opgelopen. Of allerlei tijdrovende en kostbare procedures moeten uitgevoerd worden, maar die hebben geen wezenlijke bijdrage voor de onderneming en de ondernemer. Het ontbreken van een level-playing field maakt eerlijke concurrentie in een vrije wereldmarkt onmogelijk.

1.2 De opdracht

De werkgroep had de opdracht te verkennen in hoeverre het beleid een belemmering vormt voor een perspectiefvolle ontwikkeling en vernieuwing van de plantaardige productie en daarbij vooral de ondernemers aan het woord te laten. Hierbij is getracht om onderscheid te maken tussen gevoelde belemmering (irritatie) en daadwerkelijke belemmering voor de bedrijfsontwikkeling.

Het onderzoek strekt zich uit over de volle breedte van de plantaardige sectoren inclusief de veredelings- en vermeerderingsbedrijven. De primaire ondernemer staat daarbij centraal. Naast het inventariseren van de belemmering is de opdracht ook gericht op mogelijke oplossingen voor de meest belemmerende regelgeving. Wat zien de ondernemers als goede alternatieven?

De verkenning vond plaats in de periode november 2004 - maart 2005. Gezien het korte tijdsbestek en de breed geformuleerde opdracht heeft deze studie een verkennend karakter. Ze biedt een eerste inventarisatie en agendering van de belangrijkste knellende en tegenstrijdige wet- en regelgeving.

1.3 Werkwijze

De werkgroep heeft haar opdracht in drie activiteiten uitgewerkt. Hierbij is getracht eerst een zo breed mogelijk beeld te krijgen van de beleving van de problematiek in de praktijk. Vervolgens heeft de werkgroep zich van de belangrijkste belemmeringen een gedetailleerder beeld gevormd. De vier activiteiten zijn:

Activiteit 1

Enquête onder primaire producenten

Op Internet is een site geopend met daarop de enquête. Via artikelen in de vakbladen en nieuwsbrieven zijn de ondernemers uitgenodigd deze site te bezoeken en de enquête in te vullen. Daarnaast zijn via LTO Nederland (LTO, KAVB, NFO, NBVB, VPN) en Plantum NL via e-mail en brieven ondernemers persoonlijk benaderd. Het verschil in wijze van benadering tussen de sectoren kan hebben geleid tot verschil in respons. De respons is dan ook geen maatstaf voor de omvang van het probleem van belemmeringen in een bepaalde sector.

Ongeveer 850 ondernemers hebben het vragenformulier ingevuld. Daarmee hebben zij aangegeven wat voor hen de belangrijkste hindernissen en belemmeringen zijn bij de realisatie van hun bedrijfsplannen. Deze ondernemers zijn waarschijnlijk geen representatieve steekproef van alle ondernemers in de plantaardige sectoren. Wel kunnen zij gerekend worden tot de groep die actief bezig is met de continuïteit en ontwikkeling van hun bedrijf. Het is vooral deze categorie die wordt geconfronteerd met belemmerende en hinderlijke regelgeving. In die zin zijn de uitkomsten richtinggevend voor de noodzakelijke wijzigingen in het landbouwbeleid.

Activiteit 2

Persoonlijke gesprekken met deskundigen uit de diverse sectoren en branches

Ter voorbereiding van activiteit 3 is via drie persoonlijke gesprekken met voorlichters vanuit diverse sectoren voor de belangrijkste belemmeringen verkend wat de achtergrond van het knelpunt is, voor wie het een knelpunt is en wat het essentiële element van het knelpunt is.

Activiteit 3

Groepsbijeenkomsten met primaire producenten

Er zijn vier groepsdiscussies georganiseerd met primaire producenten uit de diverse sectoren. Daarbij is gekozen voor een themagewijze invulling waarbij gelet is op de omvang van de sector en de regionale spreiding in relatie tot de respons op de enquête. De thema's zijn bepaald aan de hand van de resultaten van de enquête en de gesprekken met deskundigen.

De thema's waren:

1. Milieuaspecten open teelten: mest- en gewasbeschermingbeleid
2. Paddestoelen: ontslagregeling, afval, lokaal bestemmingsplan, vergunningsverlening- en bouwvoorschriften, inzet van tijdelijke arbeid
3. Ondernemer en omgeving: lokale bestemmingsplannen
4. Aspecten bedekte teelten: besluit glastuinbouw, ARBO wet- en regelgeving, gewasbeschermingbeleid

Tijdens de uitvoering zijn de themabijeenkomsten 3 en 4 samengevoegd.

Voor de sector veredeling en vermeerdering is vanwege de diversiteit in deze sector gekozen voor een individuele benadering. In totaal zijn 5 bedrijven bezocht die verschillen in omvang en deelbranche (veredeling en opkweek).

Themabijeenkomsten en vertegenwoordigde sectoren

Thema	Ondernemers uit de volgende sectoren
1) Milieuaspecten open teelt	Akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt, bloembollen en boomkwekerij
2) Paddestoelenteelt	Champignon- en paddestoelentelers
1) Milieuaspecten open teelt	Akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt, fruit en boomkwekerij
3) Onderneming en omgeving	Glasgroente, snijbloemen, potplanten
4) Milieu en arbeid gesloten teelt	Glasgroente, snijbloemen, potplanten

De werkgroep heeft veel moeite gehad om voor iedere bijeenkomst voldoende ondernemers bereid te vinden om mee te doen. Een meer gehoorde opmerking was dat er al zoveel vergaderd wordt: "Ik kan zowat elke avond de deur uit voor een bijeenkomst". Ook werd getwijfeld aan het nut van de bijeenkomsten: "Ze luisteren toch niet naar ons.....". Desondanks zijn de gehouden bijeenkomsten zeer informatief en verhelderend geweest, wat een beter beeld heeft gegeven op de belemmeringen die ondernemers ervaren. De resultaten van de gesprekken en workshops zijn verwoord in hoofdstuk 3.

Activiteit 4

Analyse en synthese

De resultaten uit de gesprekken en workshops zijn door de onderzoekers samengevat en besproken met deskundigen. Daarbij zijn de meningen van de ondernemers getoetst. De door de ondernemers aangegeven prioritering van belemmeringen is door de werkgroep verder uitgewerkt tot oplossingsrichting en aanbeveling. Hierbij is getracht een scheiding aan te brengen tussen beleefde en feitelijke belemmeringen.

2 850 Groene ondernemers: Plannen en belemmeringen

Met de vraag “Wat belemmert u bij de ontwikkeling van uw bedrijf?” zijn ondernemers openlijk benaderd om aan dit onderzoek mee te werken. In het najaar van 2004 konden ze via internet antwoord op deze vraag geven. Zo'n 850 ondernemers grepen deze kans en vulden de enquête op internet in.

Via uitnodigingen per e-mail of brief via de bestanden van de aan de LTO gelieerde vakorganisaties, Plantum NL en Groeinet zijn 2.500 ondernemers benaderd. In de vakbladen, en nieuwsbrieven is geprobeerd zoveel mogelijk ondernemers te bereiken.

Vooraf glastuinders reageerden in grote aantallen, maar ook de ondernemers in de veredeling en vermeerdering en de boomkwekers.

Tabel 1: Aantal reacties per sector

Sector	reacties
Akkerbouw	75
Vollegrondsgroenten	22
Bloembollen	46
Boomkwekerij en vaste planten	92
Fruitteelt	26
Glasgroenten	185
Snijbloemen onder glas	173
Potplanten	93
Champignons en andere paddestoelen	11
Veredeling en uitgangsmateriaal (vermeerdering, opkweek, weefselkweek)	83
Totaal *)	806

*) Niet alle responses waren volledig ingevuld

2.1 De ontwikkelingsplannen

De eerste vraag die de ondernemers voorgelegd kregen was waar ze zich met het ontwikkelingsplan voor hun bedrijf op richten. Continuïteit van de huidige bedrijfsopzet is datgene waar de meeste ondernemers zich op richten. Daarnaast zijn schaalvergroting en in mindere mate op innovatie en specialisatie ontwikkelingsrichtingen. Uit de reacties blijkt dat de focus op bedrijfscontinuïteit voortkomt uit het huidige prijspeil van plantaardige producten. Deze ontwikkeling biedt weinig ruimte voor investeringen voor de lange termijn. Veel ondernemers stoppen alle energie in het staande houden van hun bedrijf in de huidige markt. De sectoren laten, naast bovengenoemde algemene lijnen, wel duidelijk onderlinge verschillen zien. Het aandeel innovatie gerichte ondernemers is bij de paddestoelenkwekers en uiteraard de veredelaars/vermeerderaars hoog (resp. 45 en 34 %) vergeleken bij slechts 3 % van de akkerbouwers. Het vergroten van het marktaandeel is voor veel veredelaars/vermeerderaars een gewenste ontwikkeling. De ontwikkeling naar meer specialisatie komt vooral bij boomkwekers en potplantenkwekers naar voren. De telers van vollegrondsgroenten zoeken hun bedrijfsontwikkeling vooral in de breedte. In bijlage 1 zijn de resultaten per sector weergegeven.

De ondernemers konden twee opties aangeven. Hierdoor is het totaal groter dan 100%.

2.2 Wat hindert de ondernemers?

Het merendeel van de geënquêteerde ondernemers richt zich op continuïteit, maar bij de realisatie hiervan worden zij gehinderd door teveel aan bureaucratie en strenge, tegenstrijdige, en/of onverenigbare regels. Bureaucratisch doordat er ingewikkelde tijdrovende ambtelijke procedures moeten worden gevolgd. Denk aan langdurige procedures, uitgebreide formulieren of veel loketten. De vaak veranderende regels zorgen voor onduidelijkheid van de laatste stand van zaken. De veranderende regels veroorzaken een continue aanpassing van de bedrijfsvoering. Deze aanpassing gaat vaak gepaard met extra kosten.

Het gebrek aan economisch perspectief staat op de derde plaats van belemmeringen. In de fruitteelt, paddestoelen, akkerbouw en bloembollensector is dit wel de belangrijkste hindernis en geven hiermee hetzelfde beeld als dat in de dierlijke sectoren.

De bloembollenondernemers ondervinden samen met de ondernemers in de snijbloemensector vooral veel hinder van de hoeveelheid (strenge) regels. Steeds veranderende regels worden door de ondernemers uit alle sectoren als hinderlijk ervaren. Aanpassingen in wetgeving die moeten worden doorgevoerd in de bedrijfsvoering hinderen de uitvoering van het bedrijfsontwikkelingsplan.

Eisen vanuit de markt, zoals certificering volgens een bepaald systeem, worden daarentegen niet als hinderend genoemd. Ook maatschappelijke acceptatie, beschikbaarheid van (goed) personeel en de toegankelijkheid tot subsidies worden niet als hinderlijk genoemd.

2.3 Welke regels?

Regelgeving vormt voor de agrarische ondernemers een belangrijke hindernis bij het verwezenlijken van hun ontwikkelingsplannen. Welke regelgeving belemmert het meest?

Voor vrijwel alle sectoren worden de regels die samenhangen met het gewasbeschermingsbeleid als meest belemmerend ervaren. Ook de lokale bestemmingsplannen hinderen de bedrijven bij het uitvoeren van hun ontwikkelingsplan.

Bloembollenkwekers en fruittelers geven aan veel last te hebben van regelgeving met betrekking tot de inzet van tijdelijke arbeid. Paddestoelenbedrijven en in mindere mate de glastuinbouwbedrijven worden gehinderd door de ontslagregelingen. De ondernemers met snijbloemen onder glas en de glasgroentetelers geven aan gehinderd te worden door de regelgeving rondom het "Besluit Glastuinbouw" (GLAMI normen). Opvallend is het verschil tussen ondernemers met glasgroenten en ondernemers snijbloemen in hun reactie op het gewasbeschermingsbeleid. Snijbloementelers ervaren dit onderwerp tweemaal zo vaak belemmerend als glasgroentetelers. In de teelt van groente onder glas wordt veel gebruik gemaakt van biologische bestrijding en is hierdoor de inzet van chemische middelen vergeleken met de sierteelt kleiner. Daardoor ondervinden telers van glasgroente minder hinder vanuit het gewasbeschermingsbeleid dan de snijbloementelers.

Weinig genoemd worden de onderwerpen als: afval (behalve de telers van paddestoelen), fiscale regelgeving en regels met betrekking tot de biodiversiteit.

2.4 Conclusies enquête

Ontwikkelingsplannen

- De bedrijfsontwikkelingsplannen zijn vooral gericht op continuïteit. Daarna worden plannen gemaakt die vaak gericht zijn op schaalvergroting, innovatie of specialisatie.
- Weinig bedrijfsplannen zijn gericht op het omschakelen naar biologisch.

Belemmeringen

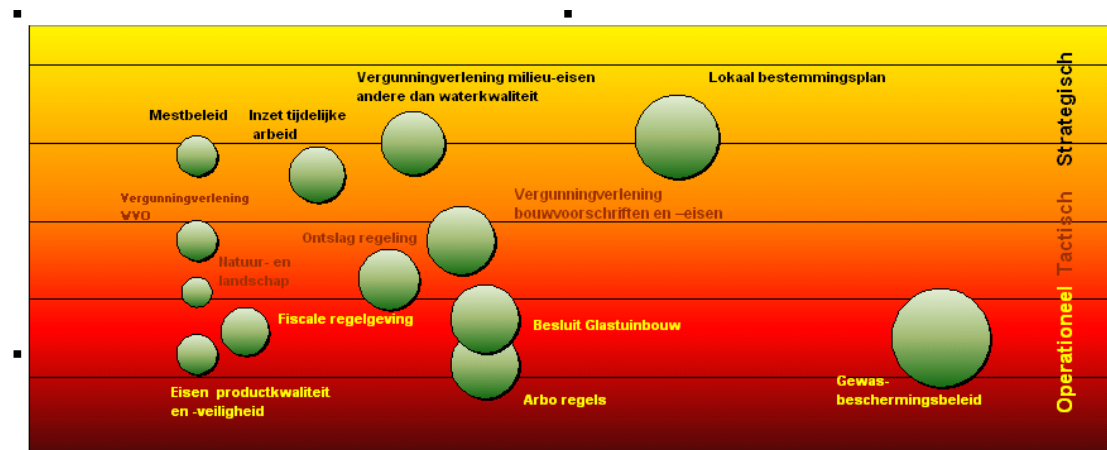
- Veel hinder van bureaucratie in relatie tot de continuïteit.
- Veelheid aan regels wordt aangegeven als lastig.

- Enkele sectoren hebben te kampen met een gering economisch perspectief.

Knelpunten

- De regels voortkomend uit het gewasbeschermingsbeleid worden door alle sectoren gezien als belemmerend.
- Regels rond de inzet van vreemde arbeid belemmeren de ondernemer bij de ontwikkeling van het bedrijf.
- Het nieuwe mestbeleid wordt gezien als mogelijk probleem voor de teelten in de volle grond.
- De bestemmingsplannen hinderen bedrijven bij hun ontwikkeling.
- Regelgeving rondom "Besluit Glastuinbouw" beperkt de ontwikkelingsmogelijkheden.

Belemmering →

Welke regelgeving belemmert het meest? In de figuur is de mate van belemmering weergegeven op de horizontale as en de omvang van de bollen. Belemmeringen treden op bij de dagelijkse bedrijfsvoering (operationeel), bij het verwezenlijken van middellange (tactisch) en lange termijn (strategisch). Op de verticale as is aangegeven wanneer ondernemers de regels tegen komen.

3 Ondernemers aan het woord

In dit hoofdstuk worden de ondernemers aan het woord gelaten. Uit de enquête en de daarna gevoerde gesprekken komt naar voren dat niet alleen specifieke regelgeving de bedrijven hindert maar dat ook een aantal andere factoren een grote rol spelen. Dit zijn het economisch perspectief, bureaucratie en de veelheid aan regels.

In een aantal sectoren zoals bij de teelt van paddestoelen en bij de fruitteelt speelt het gebrek aan economisch perspectief een grote rol. In die sectoren wordt duidelijk dat elke regelgeving die tot kostenverhoging leidt voor een bedrijf de laatste druppel kan zijn. Elke mogelijkheid tot kostenverlaging wordt aangegrepen.

Een ander belangrijk aspect is de veelheid aan regels. Dit leidt tot het gevoel van ondernemers de ruimte tot ondernemen sterk wordt ingeperkt en dat de eigen verantwoordelijkheid door alle regels wordt weggenomen. De veelheid aan regels veroorzaakt veel irritatie bij ondernemers en het bijhouden van de regelgeving en de vaak daaruit voortkomende administratie vraagt veel tijd. Tijd die ze zelf beter willen besteden aan de ontwikkeling van hun bedrijf. Veel van deze regels komen voort uit het arbodomein, maar ook uit de vergunningen- en gewasbeschermingshoek.

Een groot aantal regels lijken te zijn opgesteld om diegene die “ambtelijk” verantwoordelijk is te vrijwaren van mogelijke claims door derden. Dit risicomijdende gedrag leidt tot veel bureaucratie. Risicomijdend gedrag bij de interpretatie maakt dat veranderingen en innovaties vaak stranden, juist omdat ze niet in de regels passen.

De belemmeringen vanuit wet- en regelgeving bij veredelaars waren vergelijkbaar met die bij hun collega's in de primaire sector. Daarnaast geven de veredelaars aan dat het ondernemersklimaat voor hun bedrijfstak minder gunstig wordt. Hun voorsprongpositie staat onderdruk en steeds meer activiteiten gaan naar het buitenland. Als belangrijkste oorzaken zijn genoemd: het gebrek aan goed opgeleid personeel, de mogelijkheid om vanuit deels gesubsidieerd onderzoek producten vast te leggen en het gevoel dat Nederland haar koppositie in tuinbouw aan het verliezen is. Het verslechteren van het ondernemersklimaat als geheel is echter in dit onderzoek niet meegenomen.

In de volgende paragrafen wordt naar specifieke regelgeving gekeken en welke belemmeringen dit de bedrijven geeft. Deze dienen veelal gezien te worden in het perspectief van veelheid van regels, bureaucratie en het economische tij. In de workshops is door de ondernemers aangegeven welke de meest belemmeringen opleveren. Voor deze zijn samen met hun aanbevelingen geformuleerd.

3.1 Veelheid van regels

Ondernemers geven aan dat de veelheid aan regels en de daaraan gekoppelde registratie als belemmerend en frustrerend worden ervaren. Het gaat hierbij vooral om de administratieve lasten en om de beleefde lasten.

“De overheid stelt al 25% van de beoogde administratieverlichting gerealiseerd te hebben. Ik merk er niets van, zelfs het tegenovergestelde.”

De basis van de wetgeving wordt als goed ervaren, maar ondernemers vinden dat de detaillering in de wetgeving te ver is doorgevoerd. De wetgeving is nu sterk gericht op het inrichten van de infrastructuur voor individuele gegevensverzameling en controle.

“Op mijn bedrijf heb ik te maken met UMR, de Arbeidsinspectie, EurepGap, WIT-team, AmvB, V en G, risicoinventarisatie op hygiëne, arbeid, milieu enz. Al deze instellingen werken los van elkaar en niet samen. Ik ben verplicht vele onderwerpen op verschillende manieren dubbel te registreren.”

Er zijn vele voorbeelden genoemd door ondernemers. Het meest genoemd zijn de regels voortkomend uit de Arbo-regelgeving en de verplichte registratie gewasbeschermingsmiddelen middels logboek en het gewasbeschermingsplan. De laatste twee worden niet als belemmering in de bedrijfsvoering en –ontwikkeling ervaren, maar als een overbodige activiteit, waar ondernemers het nut niet van in zien. Veel bedrijven houden een teeltregistratie bij en zijn gecertificeerd. Gecertificeerde bedrijven stellen al een plan op en moeten het nu nogmaals doen voor de overheid. Overigens mag daarbij gebruik worden gemaakt van de bijvoorbeeld voor MPS gebruikte plan en registratie.

De gedachte achter de regel met betrekking tot registratie van gewasbeschermingsmiddelen is het kweken van bewustwording bij telers ten aanzien van de inzet van gewasbescherming. De meeste telers vinden dat zij al bewust omgaan met de inzet van gewasbeschermingsmiddelen. Met de eis tot het bijhouden van een logboek en het opstellen van een gewasbeschermingsplan schrijft de overheid de ondernemer voor hoe zijn interne bedrijfsprocessen uit te voeren. Telers verwachten bovendien dat de betrokken instanties niet tot nauwelijks de logboeken en plannen gaan inzien en controleren.

“Registratie van gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest voeren wij uit met ons teeltregistratieprogramma. Wij halen gegevens uit dit pakket en die bewerken wij vervolgens voor CBS, onze afnemers en ten behoeve van onze certificaten als QualiTree en EurepGap. Het is niet mogelijk om rechtstreeks uit ons registratiepakket gegevens aan te leveren. Wij willen onze gegevens graag ergens kwijt, zodat we deze maar één keer hoeven te verstrekken en diegene die gegevens nodig heeft zonder onze tussenkomst hierover kan beschikken. Dit zou voor ons tijd- en kosten besparen.”

“Wij moeten een gewasbeschermingsplan indienen zodat wij minimaal eenmaal per jaar nadenken over geïntegreerde bestrijding. De overheid zou er zelf eens bewust van moeten worden, dat dit bij ons een vrijwel dagelijkse bezigheid is.”

Het verkrijgen van vergunningen is een lang en tijdrovend proces. Naast de veelheid aan regels waaraan vergunningen moeten worden getoetst worden ook het gebrek aan voldoende personeel bij de vergunningverlener en de bezwaarprocedures als oorzaak genoemd. Bij bedrijven met meerdere takken of afwijkende activiteiten, zoals veredeling, speelt ook het gebrek aan deskundigheid bij de vergunningverlener, zodat bepaalde situaties eerst met experts moeten worden teruggekoppeld. Hierdoor verstrikt veel tijd voordat de vergunning kan worden verleend.

De vele regels op het gebied van biotechnologie en genetische modificatie remmen de innovatie op dit gebied in Nederland en de rest van de EU. Hierdoor lopen bedrijven in deze sector achterstand op ten

opzichte van hun concurrenten in de rest van de wereld. Daarnaast is er veel onduidelijkheid of nieuwe innovatieve veredelingsstechnieken zijn toegestaan omdat de overheid hier geen standpunt over in wil nemen. Betere regelgeving (minder, helder en duidelijk) kan de rem op innovatie op dit vlak wegnemen.

Het Cultuur en Gebruikswaarde Onderzoek (CGO) is ooit onder andere ingesteld om de voedselvoorziening te waarborgen. Voor aardappel is dit een achterhaald concept; de voedselvoorziening staat niet ter discussie en komt niet in gevaar bij de introductie van een nieuw aardappelras. Ook is het nutteloos om in het kader van het CGO onder Nederlandse teeltcondities het opbrengende vermogen te moeten bepalen van nieuwe rassen voor de export bijvoorbeeld naar Noord-Afrika. Gezien de huidige marktsegmentatie variëren de teeltdoelen sterk en passen niet op de wijze waarop het CGO is ingestoken. Voor het CGO wordt veel geld besteed dat niet kan worden aangewend voor andere meer innovatieve doeleinden. Volgens ondernemers is de oplossing gelegen in het afschaffen of sterk vereenvoudigen van het CGO voor aardappelen.

Aangegeven is dat de houding van ambtenaren bijdraagt aan de hinder, belemmeringen en irritaties. Uit de gesprekken blijkt dat er hierbij grote verschillen tussen de gemeenten zijn. De houding van de ambtenaren komt volgens de ondernemers voor een groot deel voort uit een risico mijdende houding. De zorg van vele (controlerende) ambtenaren is dat ze zelf niet als (eind)verantwoordelijke willen worden aangewezen bij een eventuele calamiteit. Dit verklaart ook deels de traagheid waarmee vergunningen worden verleend: de eindverantwoordelijkheid wordt steeds verder opgeschoven in de organisatie, hetgeen veel tijd kost. In een aantal gevallen willen de ambtenaren geen rechtstreeks contact met de aanvragende ondernemer, maar verlangen een adviseur als aanspreekpunt voor het bedrijf.

Het steeds meer vastleggen dmv regels (juridisering) maakt dat de rol van (juridische) adviseurs steeds groter wordt. Dit frustriert en is kostenverhogend. De ondernemer moet voortdurend bewijzen binnen de regels te werken.

Een overdaad aan wetgeving

Uit de inventarisatie van een normaal glastuinbouwbedrijf blijkt dat deze te maken heeft met 54 regelingen waarbij de overheid informatie van het bedrijf vraagt. Een veredelingsbedrijf met zowel teelt in de open grond als onder glas heeft vanwege de goede werkwijze en correctheid bij de toepassing van de regels overkoepelende milieuvergunning. In deze milieuvergunning zijn 39 wetten en besluiten meegenomen.

3.2 Mineralen (en afval)

3.2.1 Gebruiksnormen

Op 1 januari 2006 treedt in Nederland het nieuwe mestbeleid in werking. Het Mineralen Aangiften Systeem (MinAS) wordt dan vervuld voor een systeem waarin per gewas een norm geldt voor de hoeveelheid mest die per hectare mag worden toegediend, zogenaamde gebruiksnormen. Dit nieuwe beleid is nog in ontwikkeling en kent drie soorten voorgestelde gebruiksnormen: één voor de hoeveelheid dierlijke mest, één voor de totale stikstofbemesting en één voor de totale fosfaatbemesting. De stikstofgebruiksnorm, voor de totale stikstofbemesting, heeft betrekking op de stikstof uit kunstmest en op de werkzame stikstof uit dierlijke mest en overige meststoffen. De voorgestelde norm verschilt per gewas. De fosfaatgebruiksnorm gaat over de totale bemesting met fosfaat uit kunstmest, dierlijke mest en overige meststoffen. De stikstof- en fosfaatgebruiksnormen worden in de loop van de jaren aangescherpt.

Veel ondernemers hebben tijdens de workshops aangegeven niet uit de voeten kunnen met veel van de voorgestelde gebruiksnormen. Zij verwachten dat deze voor een groot aantal teelten te laag zijn en negatieve gevolgen hebben voor de opbrengsten (kwantiteit en kwaliteit). De voorgestelde gebruiksnormen laten verder nauwelijks speelruimte toe op veranderende omstandigheden als bijvoorbeeld een periode met veel neerslag. Daarbij gaan zij voorbij aan ontwikkelingen als geleide bemesting en andere bijmestsystemen welke gericht zijn op het maximaliseren van de N-opname en daarmee het beperken van de uitspoeling.

“Doordat de gebruiksnormen gebaseerd zijn op gemiddelden kunnen we niet uit de voeten met dit systeem. In de praktijk hebben we namelijk nooit te maken met een gemiddelde situatie maar is het altijd anders.”

Gebruiksnormen met twee maxima

1. Het gebruik van dierlijke mest is gebonden aan een maximum van 170 kn N-totaal per ha. Wanneer een bedrijf voor meer dan 70 % uit grasland bestaat kot het bedrijf in aanmerking voor derogatie. In dat geval wordt de maximale aanvoer van N-totaal met dierlijke mest verhoogd tot 250 kg.
2. Ieder gewas krijgt een gebruiksnorm voor werkzame N. Deze norm is voor ieder bedrijf gelijk en is gewasspecifiek. Voor dierlijke mest wordt gerekend met een werking van 60 %. De gebruiksnorm van de totale hoeveelheid werkzame stikstof is gelijk (klei 160 kg/ha; zand 155 en 150 vanaf 2009). Het verschil is aangebracht om het voor veehouders mogelijk te maken om wat meer (vooral eigen) mest te kunnen gebruiken

De kleine, intensieve teelten (boomkwekerij, bloembollen, volle grondsgroente en fruitteelt) worden naar het gevoel van de ondernemers onevenredig hard getroffen door het nieuwe mineralenbeleid. Dit geldt met name voor de gespecialiseerde bedrijven op uitspoelingsgevoelige gronden. De oppervlakte die zij gebruiken is vergeleken met de akkerbouw en veehouderij beperkt en de teelten vaak hoog renderend. Zij voelen zich slachtoffer van het aanvullend beleid dat nodig is om het derogatie verzoek voor grasland te ondersteunen.

De beperkingen van gebruiksnormen

Diverse groenteteelten, snijmaïs, schorseneren en waspeen kunnen de voorgestelde gebruiksnormen leiden tot lagere opbrengsten als gevolg van het niet kunnen bemesten volgens goede landbouwpraktijk. De kans op gebreksziekten neemt hierdoor toe. Vooral voor bedrijven die zich in de loop van de jaren hebben gespecialiseerd in een bepaalde teelt zal een te lage gebruiksnorm kunnen leiden tot afname van de producthoeveelheid en de productkwaliteit. In meerjarige teelten als asperge en laanbomen wordt tot nu toe de organische mest voor meerdere jaren gegeven. Bij toepassing van de gebruiksnormen is dit niet meer mogelijk.

Bij het vaststellen van de voorgestelde gebruiksnormen is volgens de ondernemers ook onvoldoende rekening gehouden met de organische stofvoorziening. Zij verwachten dat deze met name op lichte gronden zal gaan dalen. Het gebruik van groenbemesters vult het gat in de organische stofvoorziening onvoldoende op en is soms zelfs conflicterend met aaltjesbeheer. Wat wel enigszins kan helpen is om oogstresten zoals plantenafval niet als afval maar als plantenrest te beschouwen. Plantenresten mogen nu alleen retour naar perceel van herkomst. Vanuit ziekteoverwegingen kan dit echter praktisch gezien onwenselijk zijn, vandaar dat ervoor gepleit wordt deze regel ruimer te kunnen hanteren. De periode waarin mest kan worden toegediend is voor een aantal teelten kort. Teelten waarbij in het najaar wordt geplant (bijvoorbeeld laanbomen), kan nu geen mest worden gegeven bij het planten maar dit moet ruim daarvoor gebeuren.

3.2.2 Mestboekhouding

Het bijhouden van de huidige mestboekhouding vergt van de ondernemer veel tijd en energie. Dit geldt vooral voor bedrijven met veel huurland, bijvoorbeeld de reizende bollentelers. Deze administratieve last belemmert het flexibel grond gebruik. De afhandeling naar de verhuurder is nu vereenvoudigd, maar de afhandeling naar instanties toe is nog steeds complex en tijdrovend.

“We hebben een sterk gespecialiseerd aardappelbedrijf waarbij we veel grond huren. Bij de administratie van het mineralengebruik hebben we te maken met 65 verschillende personen. Op ons bedrijf zijn 2 personen gedurende 2 maanden bezig deze administratie voor ons en voor onze verhuurders rond te zetten. We doen dit bewust als service ook voor onze verhuurders ”

Verder is de besluiteloosheid bij politici en beleidsambtenaren ten aanzien van het mestbeleid praktisch gezien niet goed werkbaar. Een voorbeeld hiervan is de vaststelling van de fosfaatnorm van het afgelopen jaar. Deze werd pas vastgesteld op het moment dat de bemesting al had plaatsgevonden en er dus geen correctiemogelijkheden meer mogelijk waren.

De ondernemers verwachten dat de administratie met het voorgestelde systeem van gebruiksnormen aanzienlijk minder administratieve lasten zal opleveren. Uit het voorgestelde systeem mag echter worden verondersteld dat de administratieve last voor de plantaardige sectoren zal toenemen ten opzichte van MinAS.

3.2.3 Plantaardig afval

In de huidige mestwetgeving wordt champost gezien als dierlijke mest. Dit komt doordat de grondstof van dit product dierlijke mest is geweest. Het telt daarom ook gedeeltelijk mee voor de MinAS. De wetgeving gaat er volgens de ondernemers echter aan voorbij dat door de omzettingen in het compostingsproces het product veranderd is. Bovendien is het voorstel gedaan om met het nieuwe mestbeleid stikstof uit champost volledig mee te tellen voor de aanvoernorm van dierlijke mest. Dit betekent dat afnemers minder champost mogen aanvoeren waardoor de afzet problematischer en daarmee duurder wordt. De hoge afzetkosten maken dat dit nadelig voor de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland.

“Voor mijn champignonteelt maak ik compost waarbij ik organisch materiaal als stro en in mijn geval kippenmest meng en composteer. Deze compost gebruik ik als substraat voor mijn champignonteelt. Na de teelt moet ik de compost afzetten als dierlijke mest in plaats van compost omdat er ooit kippenmest in is gestopt. Ik snap hier niks van. Er is namelijk niks meer van deze mest terug te vinden.”

Het afvoeren van de champignonvoetjes als afvalproduct is een kostenverhogende maatregel. Het vervolgens aanwenden van de voetjes als grondverbeteraar is niet goed voor het imago van de sector omdat dit een vooralsnog niet toegestane verwerking is. Er zijn duidelijke verschillen in regels binnen de EU en ook de rest van de wereld. In landen als Polen mogen middelen gebruikt worden die in Nederland verboden zijn. Volgens de ondernemers mogen voetjes met residuen van deze middelen in Polen gewoon als organische mest worden toegepast. De Nederlandse telers daarentegen moeten extra kosten maken om van zijn reststromen af te komen terwijl de concurrent uit Polen voor zijn reststromen die daarnaast ook minder schoon zijn aanmerkelijk lagere kosten maakt als gevolg van andere regelgeving.

“Ik vind dat met meer besluitvaardigheid aan de kant van diverse ministeries mbt de classificatie van champignonvoetjes kan het probleem uit de wereld worden geholpen. Op basis van rapporten is volgens mij voldoende aannemelijk gemaakt dat deze reststof als meststof mag worden aangemerkt. Als gevolg van interne procedures duurt het blijkbaar al meer dan 6 maanden om dit punt te agenderen bij het overleg tussen LNV en VROM.”

Tot voorkort waren er veel problemen met betrekking tot de verwerking van plantaardig afval na de oogst. Bijvoorbeeld pelafval bij bloembollen en bladresten van prei mochten niet meer naar het land terug gebracht worden. Inmiddels zijn de regels aangepast en ondervinden ondernemers op dit gebied geen hinder meer.

3.3 Gewasbescherming

3.3.1 Toelatingen

De verschillen in de toelatingen van gewasbeschermingsmiddelen binnen de EU zijn groot. Dit geeft verschillen in product en in productiekosten, met als gevolg een ongelijke concurrentie positie. Ook zijn er verschillen in de procedures voor toelating. In Nederland zijn die vergeleken met de ons omringende landen lang. Zo kon het middel Score in de ons omringende landen al 2 groeiseizoenen gebruikt worden alvorens dit ook in Nederland werd toegelaten.

Milieu en voedselveiligheid spelen een belangrijke factor bij de beslissing een middel toe te laten. De wetgeving per land is richtinggevend voor eisen tav voedselveiligheid en deze verschillen per EU-lidstaat. Dit geeft wederom verschillen in toelating van middelen.

Verschil in regelgeving lidstaten EU

Het gebruik van Ridomil in de teelt van fritesaardappels in Nederland niet toegestaan en in België wel. De consument koopt een zak voorgebakken frites waar aardappels uit beide landen in zijn verwerkt. In Nederland is het aanbrengen van een coating op ijsbergslazaad niet toegestaan. In Engeland is dit wel toegelaten. Om het zaad een coating wordt het zaad naar Engeland geëxporteerd en aldaar gecoat. Vervolgens wordt het weer terug geïmporteerd en verder verzonden naar de eindafnemers.

Bij de aanvraag voor toelating speelt de positie van fabrikanten een belangrijke rol. In eerste instantie vragen deze namelijk de toelating aan, ook voor middelen waar de sector niet op zit te wachten. Dit kan leiden tot een situatie waarin middelen worden toegelaten die in het verdere productieproces problemen kunnen veroorzaken.

“Ik vind het toelaten van Prochloraz in de champignonteelt de oorzaak het voetenprobleem. Door de mogelijke residuen ziet de overheid de voetjes als afval, ongeacht of dit middel op het bedrijf wordt toegepast. Als sector kan je de toelating niet schrappen.”

Het huidige beleid is er opgericht om middelen slechts voor specifieke gewassen toe te laten. Deze keuze heeft er toe geleid dat er voor kleine teelten te weinig middelen beschikbaar kwamen omdat het voor de fabrikanten niet commercieel aantrekkelijk is om voor teelten met een gering areaal en dus te verwachten omzet een toelating aan te vragen. De overheid heeft ruimte geboden om deze knelpunten op te lossen middels het fonds kleine toepassingen. Hierin werken overheid en sector samen. Volgens de ondernemers zijn de financiële middelen van fonds gebonden aan een maximum en ontoereikend om alle knelpunten aan te pakken. De inventarisatie van de knelpunten is in handen gelegd van de sectoren. De kleine sectoren, met daarbinnen verschillende kleinere deelsectoren (denk aan de boomkwekerij) hebben daarom niet alle knelpunten naar voren willen brengen. Door hun vertegenwoordigende organisatie is een prioritering aangebracht.

Vanwege de beperkte etiketten (toelatingen) zijn kleine teelten daarom vrijwel altijd in overtreding of kunnen geen middelen gebruiken. Dit betekent ook dat de ontwikkeling van nieuwe teelten (gewassen) vanwege het gebrek aan middelen geremd wordt.

Nieuwe gewassen

De teelt van meekrap is in Nederland nieuw en het areaal derhalve klein. Er zijn voor dit gewas geen middelen toegelaten. Het belang van dit gewas is momenteel vergeleken met andere gewassen marginaal met als gevolg dat er geen beroep (kan worden) wordt gedaan op het fonds kleine toepassingen en de teelt van dit nieuwe gewas nauwelijks van de grond komt. Voor deze teelt is het mogelijk om gebruik te maken van de "derdenuitbreiding". Hiermee kunnen middelen die in andere teelten zijn toegelaten ook bij meekrap gebruikt worden.

Het sterk inkrimpen van het beschikbare middelenpakket voedt de vrees bij telers dat het middelenpakket in een aantal teelten te eenzijdig wordt. De kans dat resistentie optreedt neemt toe.

De inkrimping van het middelenpakket frustreert de ontwikkeling van een duurzame productie. Voor een goede en rendabele geïntegreerde gewasbescherming zijn correctiemiddelen noodzakelijk. Het aantal correctiemiddelen wordt steeds minder.

Biologische bestrijders en export

De bestrijding van ziekten en plagen vindt ook bij vermeerderaars vaak plaats met biologische bestrijders. Voor export van het geproduceerde uitgangsmateriaal (groenteplanten én siergewassen) naar buitenland moeten de planten gegarandeerd diervrij, dus ook van de biologische bestrijder, zijn. Dit betekent dat de biologische bestrijders gedood moeten worden. Alternatief is het diervrij opkweken maar middelen als bijvoorbeeld dichloorvos zijn nodig om kas helemaal schoon te krijgen en biologisch te kunnen beginnen.

Opkweekbedrijven geven aan dat ook zij over onvoldoende gewasbeschermingsmiddelen kunnen beschikken. Juist in de opkweekfase is het van belang om gezond plantmateriaal te leveren. Goed en sterk uitgangsmateriaal betekent immers in de productiefase minder inzet van middelen. Het verruimen van enkele milieunormen voor de opkweekfase kan leiden tot grotere voordelen in de teeltfase. De producten van opkweekbedrijven hebben te maken met een nultolerantie voor diverse ziekten en plagen, mbt de export is dit van groot belang. In het verleden werden er breedwerkende middelen toegepast. Hierdoor werden vele insecten aangepakt. Door de huidige selectieve bestrijding van plagen ontstaan er nieuwe plagen waar de teler voorheen geen last van had (bv. cicaden). In de bedekte teelt zijn voor kort cyclische teelten als bijvoorbeeld de chrysanten de mogelijkheden voor geïntegreerde gewasbescherming beperkt. De teeltduur is te kort om een biologisch evenwicht op te bouwen. Correctiemiddelen zijn daarom nodig. Met de ontwikkeling naar een steeds smaller middelenpakket zijn er steeds minder correctiemiddelen beschikbaar.

"Wij passen in onze opkweek veel biologische middelen toe. Toestemming om deze middelen te gebruiken is er echter nog niet."

Alle middelen die gebruikt worden als gewasbeschermingsmiddel moeten een toelating hebben. Een procedure voor middelen met een laag risicoprofiel toelating ontbreekt.

In de open teelten is natte grondontsmetting slechts eenmaal per vijf jaar toegestaan. Een vermeerderingsbedrijf in volle grond kan hiermee onvoldoende uit de voeten. Het gebruik van bijvoorbeeld afrikaantjes tegen *Pratylenchus penetrans* (aaltje) geeft een te gering effect. Grondontsmetting lijkt bij dit type bedrijf dan ook frequenter noodzakelijk voor een goede productkwaliteit. Het probleem speelt ook een rol bij het herinplanten van bomen waarbij vanwege de export de grond geen quarantaine organisme mogen bevatten.

In de toelatingen wordt geen onderscheid gemaakt tussen productieteelt en veredeling en zaadproductie. De toelatingen zijn gericht op de productieteelt. Doordat bij de zaadproductie het gewas veel ouder wordt dan in de productieteelt krijgt het te maken met andere ziekten en plagen. Hiervoor zijn weinig tot geen middelen toegelaten. Met een proefonthefing kan het zaadteeltbedrijf middelen gebruiken die op andere gewassen wel zijn toegelaten, maar dit geeft voor de zaadteeltbedrijven veel rompslomp. Soms worden

bijvoorbeeld middelen die in de open teelt zijn toegelaten in de kas gebruikt zoals in de aardappelveredeling

“Bij slateelt voor zaad gaat de plant vanaf het veld naar de kas waar hij nog ongeveer een half jaar staat. Er treden ziekten en plagen op als bijvoorbeeld meeldauw en trips, die in de normale slateelt geen probleem vormen. De toegestane middelen voor sla volstaan niet voor de zaadslateelt. We lossen dit op door proefontheffingen aan te vragen, maar dat kost veel (papier-)werk. Een proefonthefing wordt aangevraagd per middel, per gewas(groep), per locatie en voor maximaal 2 ha. Een aanvraag kost €150 en is 1,5 jaar geldig. De aanvraagprocedure duurt ongeveer 4 maanden, waardoor er ieder jaar veel werk zit in het aanvragen van ontheffingen (voor ca. 20 middelen!!).”

Sproeivliegtuigen en drift

Tijdens de teeltfase bij de ontwikkeling van aardappelrassen wordt gebruik gemaakt van uitgangsmateriaal van verschillende aangesloten telers. Vanuit het oogpunt van versleping van ziekten is beter om de aardappelen te bespuiten met behulp van een sproeivliegtuig. Hierbij mag nog maar gespoten worden met één enkel middel (Shirlan). De maatschappelijke geaccepteerdeheid van vliegtuigspuiten neemt verder af, ondanks onderzoek waaruit blijkt dat er niet meer drift ontstaat in vergelijking met een reguliere sproeimachine. Wanneer vliegtuigspuiten verboden wordt, zullen er extra brede spuitpaden moeten worden aangelegd om het risico op versleping van ziekten hierdoor zo veel mogelijk proberen te voorkomen. Dit betekent echter wel een reductie van het teeltoppervlak per perceel en resulteert in uiteindelijk een groter oppervlak om een gelijke productie te halen en dus tot een stijging van de kosten.

3.3.2 Wegvallen middelen tijdens teeltseizoen

Een duidelijk voorbeeld van steeds veranderde regels en de negatieve gevolgen hiervan voor de teelt, de ondernemer en zijn bedrijf zijn de wijzigingen van toelatingen gedurende het groeiseizoen. Het is veelvuldig voorgekomen dat tijdens het teeltseizoen middelen wegvallen (toelating ingetrokken) zonder dat er alternatieven beschikbaar waren of kwamen. Het tijdens het groeiseizoen veranderen van toelating kan leiden tot een mislukte teelt of het terugvallen in kwaliteitsklasse (I => II). Beide met een aanzienlijke financiële schade tot gevolg. Collega's die het middel wel hebben toegepast halen wel klasse I. Dit laatste kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer een middel dan weer niet, dan weer wel, enz. wordt toegelaten. Bij de telers ontstaat veel onduidelijkheid over het gebruik van middelen en de onduidelijkheid schaadt het imago van de sector. Er wordt door derden al snel gewezen op het gebruik van verboden middelen. De bestrijding van meeldauw in uien is momenteel onzeker en valt of staat met de robuustheid van de wet.

Complicaties bij gebruik chemische middelen

Diverse teelten	: Maneb, het al dan niet gedogen heeft tot verdere onduidelijkheid geleid.
Knolselderij	: Daconil is gedurende 1 teeltseizoen verschillende keren wel/niet toegelaten
Prei	: tripsbestrijding in 2004 leverde vanwege deze onduidelijkheid problemen op.
Spruitkool	: Orthene (werkzame stof acefaat), oa. tegen rupsen, trips en luizen. Er is nog geen goed alternatief voorhanden.
Asperges	: Dicheron
Aardbeien en bomen	: Simazin
Bomen	: VBC

3.4 Arbeid

3.4.1 Ontslagregeling

Ondernemers vinden dat ontslagregelingen goed moeten worden toegepast, maar niet moeten doorslaan zoals nu aan de orde is. Zij zijn van mening dat de ontslagprocedure in Nederland te lang en star is. De lange procedures leiden tot hoge kosten en premies. De kosten voor arbeid zijn vergeleken met de ons omringende landen o.a. daardoor hoog. Dit werkt door in de kostprijs per eenheid product aangezien arbeidskosten in een aantal sectoren afhankelijk van het product wel 25 tot 50% uitmaken van de totale kostprijs. Dit verzwakt de concurrentiepositie.

De huidige ontslagregeling werkt niet alleen beschermend voor het personeel maar werpt ook een drempel op om personeel in vaste dienst te nemen.

Belangrijke knelpunten die de ondernemer belemmeren om personeel een vast dienstverband aan te bieden zijn:

- Lange ontslagprocedure veroorzaakt onrust;
- Bewijslast om een medewerker te kunnen ontslaan;
- Last in/first out principe bij collectief ontslag;
- Kosten kantonrechterformule.

Dit probleem is niet alleen een probleem van de agrarische sector maar is breder. Bijkomend probleem is het verschil in loonkosten tussen vast en tijdelijk personeel. Dit wordt veroorzaakt door verschillen in premieheffing (WW, WAO). Genoemd wordt dat bij vast personeel het WW-tarief 1 % is en bij los personeel in tijdelijk dienstverband 11 %. Momenteel zoeken bedrijven de oplossing in het inzetten van uitzendkrachten. Het WW-tarief voor deze branche is 2 % (afhankelijk van de branche waarin het uitzendbureau het meeste werkzaam is).

“Arbeidsmarkt moet flexibeler worden met veel makkelijker ontslagrecht. Je durft geen extra mensen aan te nemen en uitzendbureau maakt arbeid onnodig duur. De economie verandert snel, daar past geen starre arbeidsbescherming in.”

Kosten voor het oogsten van champignons in een 4-tal landen (€ per kg *)

Nederland	0,50	
Duitsland	0,30	
Polen*)	0,15	
Hongarije *)	0,05	Plus subsidie

*) een belangrijk deel van het verschil in de kosten komt voor uit het loonpeil in de landen en het daarbij behorende welvaarniveau

3.4.2 Arbo regels

De eisen die de arbodienst aan de ondernemer stelt, zijn volgens ondernemers te ver doorgeslagen. De arbodienst stelt op kosten van de ondernemer een Risicoinventarisatie en Evaluatie (RIE) op ten aanzien van mogelijke gevaren voor de werknemers. De eisen die hierin worden bepaald zijn worden volgens de ondernemers onwerkbaar. De ondernemer zonder werknemers is gevrijwaard van de risico-inventarisatie ten gevolge van arbo wet- en regelgeving. Hierdoor deinzen veel ondernemers terug om personeel aan te nemen.

De schaduwzijde van werken onder zonnige omstandigheden

Het aantal rooibare dagen bij een bezocht aardappel veredelingsbedrijf bedraagt ongeveer tien. Tijdens deze dagen wordt ook volop gerooid. De werknemers kunnen hierdoor te lang aan zonlicht worden blootgesteld, waardoor de kans op het krijgen van huidkanker aanwezig is. De voorgeschreven maatregel is dat de werknemers niet langer dan bepaalde tijd in de zon mogen lopen en dus het rooien moet worden gestopt. Als alternatief kunnen zonnebrandcrème en hoedjes beschikbaar worden gesteld zodat de werknemers beschermd worden tegen schadelijke straling. Deze maatregel voldoet echter niet volgens arbodienst. De werkgever blijft aansprakelijk voor eventuele gevallen van huidkanker.

“Voor diverse (onderhouds) werkzaamheden op ‘hoogte’ is het noodzakelijk dat de ladders, trappen en steigers voldoen aan bepaalde normen. We werden verplicht om dergelijke hulpmiddelen nieuw aan te schaffen. Deze hulpmiddelen moeten echter jaarlijks worden gekeurd, a 30 euro per ladder. Het afgelopen jaar is dit gedaan door een deskundige die de trappen bekijkt en ze vervolgens, na betaling, goedkeurt.”

Incidentele werkzaamheden en structurele regelgeving

Voor laswerkzaamheden is in de schuur een afzuiginstallatie gebouwd. Deze zuigt de schadelijke dampen op die vrijkomen bij het lassen. Echter voor het lassen van roestvrij staal, dat hoogstens 3x per jaar voorkomt, moet de afzuiginstallatie nog verder worden uitgebreid.

De werkgever is verantwoordelijk voor het terugdringen van het ziekteverzuim. De controles zijn veelal uitbesteed aan Arbodiensten. Deze werken volgens de ondernemers niet naar behoren. Zo vindt de controle alleen telefonisch plaats en niet meer aan huis. Veel van deze regelingen zijn het gevolg van collectieve afspraken tussen de werkgeversorganisaties en de werknemersorganisaties.

“De communicatie tussen arbodienst en UWV loopt niet optimaal. Ik moet de ziekmelding doorgeven aan de arbodienst en aan het UWV. De Arbodienst geeft deze melding ook door aan het UWV”

“Er word door dit kabinet nogal eens gesproken over vermindering van regels en administratieve lasten. Nu moeten we echter vanaf 1 mei 2004 al onze losse werknemers niet meer bij 1 instantie, maar dezelfde gegevens bij 2 instanties aanmelden. Dit in verband met de administratieve ontvlechting van UWV GUO en RELAN. Met als gevolg weer meer nutteloos bureauwerk voor de agrarische ondernemers”

“Personele voorzieningen zijn voor mijn bedrijf de normaalste zaak van de wereld. “Je hoort goed met je werknemers om te gaan. Echter het feit dat je als werkgever ook verantwoordelijk bent voor je personeel wanneer ze op vakantie zijn, gaat ondernemers iets te ver. Bovendien kom je door deze noodlottige acties van werknemers buiten werktijd wel op een zwarte lijst bij de bonden. Dit is onterecht. Ook bij bijvoorbeeld een bedrijfsuitje is de werkgever aansprakelijk voor eventuele ongevallen.”

3.4.3 Gelegenheidsarbeid/ Scholierenregeling

De inzet van tijdelijke arbeid is ondanks de diverse regelingen (project seizoensarbeid) die hiervoor in het leven zijn geroepen nog steeds een probleem. De 8-weeken regeling voldoet niet voor de fruitteelt en andere teelten (o.a. asperge). Deze regeling wordt als te krap ervaren (8-weeken) en de piekperiodes lopen vaak niet gelijk aan vakantieperiodes. Tevens wordt bij deze regeling genoemd dat er premies worden geheven zonder dat de betrokken werknemers gebruik kunnen maken van de regelingen waarvoor de premies bedoeld zijn (ww, ziektekosten). De loonkosten zijn zo relatief hoog. De ondernemers wijzen naar de situatie in Duitsland waar voor dit soort arbeid een regeling is waarbij deze premies uit de loonkosten zijn gehaald. De werkgever betaalt daar wel een ongevallen verzekering. Ook is de regeling daar niet gekoppeld aan de schoolvakanties. De regeling met betrekking tot gelegenheidsarbeid en de scholierenregeling zijn in vergelijking met de ons omringende landen voor de agrarische bedrijven in Nederland duur en minder flexibel. Hun concurrentiepositie wordt hierdoor nadelig beïnvloed.

De genoemde regelingen worden door ondernemers ervaren als ondoorzichtig. Het is niet duidelijk wanneer en of de ondernemer welke mensen in kan zetten. Zo is de vakantieregeling voor scholieren erg beperkend. Voor jonge scholieren op de loonlijst moet van te voren worden begroot hoeveel uren ze de komende periode zullen werken. Dit wijkt bij scholieren al snel veel af omdat zij niet altijd komen of dat er op dat moment geen werk is. Bovendien worden de scholieren niet altijd maandelijks afgerekend zoals vast personeel (werken niet altijd). Wanneer de scholieren op de loonlijst staan, dan moeten ze worden meeverzekerd. Wanneer scholieren met een 0-urencontract werken hoeft dit weer niet.

“Regelgeving binnen Europa moet veel meer op een lijn komen (eerlijke concurrentie). De eisen die gesteld worden, zouden veel meer moeten aansluiten met de eisen die in heel Europa aan de ondernemers wordt gesteld. Daarmee voorkom je een oneerlijke concurrentie.”

“De jeugd mag niet alle werkzaamheden uitvoeren, eigenlijk alleen de simpele, saaie klussen, want ze mogen niet te dicht in de buurt komen van machines, lopende banden, enz. Bovendien mogen ze bijvoorbeeld de kas twee weken niet in wanneer er gespoten is. Wanneer alles volgens de wet zou gebeuren zou je beter geen scholieren in dienst kunnen nemen. De regels zijn vaak gewoon niet praktisch.”

“De arbeidsinspectie werkt met onmogelijke regelgeving. Bijvoorbeeld dat scholieren 2 weken niet in de kas mogen komen na een bespuiting, terwijl je op dat moment veel oogstbare producten hebt. Wees a.u.b. blij dat we scholieren aan werkervaring helpen en een zakcent laten verdienen.”

3.4.4 Paspoorten

De identificatieplicht is voor werkgevers een behoorlijke administratieve last. De werkgever heeft namelijk de plicht om te controleren of de werknemers wel legaal in Nederland verblijven. De ondernemer beschikt echter niet over de expertise en apparatuur om dit uit te voeren. Het bij de douane aanbieden van de paspoorten leidt niet tot vrijwaring wanneer een werknemer bij controle toch illegaal blijkt te zijn. Waar kunnen ondernemers de paspoorten van hun werknemers verifiëren?

“Hoe kan een werkgever verantwoordelijk worden gesteld voor de geldigheid van paspoorten en identiteitsbewijzen, zo lang er perfecte vervalsingen mogelijk zijn, die zelfs een deskundige bijna niet kan zien? Een arbeidscontract met een werknemer zit lastiger in elkaar dan een huwelijksovereenkomst.”

3.5 Glami

3.5.1 Normen

In de Integrale MilieuTaakstelling (IMT) van het Convenant Glastuinbouw en Milieu (GLAMI) zijn afspraken tussen de overheid en het georganiseerde tuinbouwbedrijfsleven opgenomen ten aanzien van het terugdringen van de milieubelasting in de periode 2000 tot 2010. De sectoreisen voor de reductie de emissies zijn vertaald naar normen op bedrijfsniveau. Deze zijn weergegeven in het Besluit Glastuinbouw. Er zijn normen gesteld t.a.v. gebruik van energie, gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen (N, P).

Hiernaast zijn er ook doelstellingen gesteld t.a.v. afval en licht- en geluidshinder. Naast belemmeringen in de bedrijfsvoering geven de verplichte registraties en de daaraan gekoppelde verplichte metingen een behoorlijke kostenpost op voor de bedrijven.

“Voor de UMR-registraties (Uniforme Milieu Registratie) zijn vrijwillige registraties van telers gebruikt. Dit waren echter wel de voorlopers.lik vindt daarom dat je niet iedere teler mag afrekenen dat hij geen voorloper is. Bovendien worden vervolgens de normen nog eens jaarlijks aangescherpt tot 2010. Dit gaat ten koste van productie en/of kwaliteit.”

“Onbegrijpelijk dat normen worden uitgedrukt in m² in plaats van per eenheid product”

Doordat de verbruiksnormen per eenheid product zijn opgesteld, worden ondernemers in hun beleving beperkt in hun teeltwijze en bedrijfsontwikkeling. Intensiever telende ondernemers verbruiken veelal meer energie en meststoffen, waardoor ze moeilijker aan de gestelde normen per oppervlakte eenheid kunnen voldoen. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan mobiele teeltsystemen of assimilatiebelichting. Het is echter goed mogelijk dat deze telers per eenheid product efficiënter omgaan met bijvoorbeeld energie. Hierdoor kunnen deze telers een lagere milieubelasting per eenheid product hebben dan hun extensieve telende collega's.

Doordat in Nederland de productiemiddelen (arbeid, grond) in vergelijking met het buitenland duur zijn, is er een duidelijke trend naar intensivering zichtbaar. Deze trend wordt geremd doordat de gestelde normen per m² zijn vastgesteld in plaats van per eenheid product. Hierdoor werken de normen remmend op de innovatie in de glastuinbouwsector. De normen kunnen zo knellend zijn dat ze ten koste van productie en/of kwaliteit gaan. Dit gaat ten koste van de concurrentiekracht van de Nederlandse glastuinbouw.

Door de toepassing van assimilatiebelichting kan beter worden ingespeeld op de behoeften van de markt (jaarrond levering, hogere productie, breder assortiment, kwaliteit). Daarnaast worden duurzame productiemiddelen en arbeid optimaal benut, wat de kostprijs positief beïnvloedt. Hierdoor kan de Nederlandse glastuinbouw haar sterke concurrentiepositie behouden op de (inter)nationale markt. Belichting wordt hierbij gezien als een ontwikkeling die een belangrijke bijdrage levert aan een duurzame en economische rendabele glastuinbouwsector. Het terugdringen van de lichtuitstoot met de huidige technieken kan leiden tot ongewenste veranderingen in het kasklimaat. Momenteel lopen er initiatieven om te onderzoeken hoe met minder lichtuitstoot toch de gewenste kasomstandigheden kunnen worden gehaald.

“Lichtuitstoot bijna volledig opheffen zal een zware dobber worden, o.a. vanwege het klimaat in de kas. Ik zou wensen dat dit pas na goed onderzoek verplicht wordt, als het al mogelijk is. Telen zonder belichting is in de toekomst voor veel teelten een illusie.”

Glami is in het leven geroepen om een beroep te kunnen doen op de individuele verantwoordelijkheid van de bedrijven in plaats van een collectieve regeling. Dit heeft tot de registraties op individueel bedrijfsniveau geleid. Momenteel wordt GLAMI vanwege verschillende redenen op een groot aantal punten herzien.

3.5.2 Liberalisering energiemarkt

Sinds de liberalisering van de energiemarkt wordt de gasprijs berekend op basis van het Commodity Diensten Systeem (CDS). Hierdoor betalen bedrijven met een vlak afnamepatroon een lagere prijs per m³. In de praktijk kunnen energie-intensieve teelten een redelijke gasprijs realiseren, zeker als ze veel en intensief belichten. Voor de kleinere, extensieve en relatief koude teelten heeft het CDS-systeem echter een zeer negatief effect gehad op de gasprijs. Doordat deze bedrijven in de winter (relatief gezien) een afnamepiek hebben, is de gasprijs voor een aantal extensieve teelten zo gestegen dat deze dreigen te verdwijnen uit Nederland.

“Liberalisering energiemarkt is rampzalig voor koude teelten. Mijn bedrijf is 8.000 m² groot en ik kan vanwege afnamepiek met stomen niet fatsoenlijk inkopen”

“De liberalisering van de energiemarkt kost veel tijd, geld, administratieve rompslomp en aandacht. Verder betalen we met onze weinig energie kostende teelten de hoogste gasprijs.”

3.6 Bestemmingsplannen

In een bestemmingsplan is de verdeling van de schaarse ruimte vastgelegd. Een bestemmingsplan legt het gebruik van de gronden en de opstallen vast en bepaalt de bouw mogelijkheden van de grond. Zowel de locatie als de bouwhoogten zijn erin vastgelegd. Het is het juridisch bindende plan waarin ook de beleidsdoelstellingen vanuit hogere overheden verwerkt zijn. Bestemmingsplannen worden opgesteld door gemeenten en goedgekeurd door de provincie. Ze gelden in principe voor tien jaar. Vaak zijn ze ouder. Ondernemers die een nieuwe activiteit willen starten of hun bedrijf willen uitbreiden tot buiten het vastgestelde bouwblok krijgen te maken met een aanvraag tot vrijstelling of wijziging, via een artikel 19 procedure, van het bestemmingsplan.

Veel ondernemers geven aan dat ze last hebben van de procedures en de beperkingen van het lokale bestemmingsplan. Uit de enquête blijkt dat het vooral geldt voor de glasgroenten, veredeling, potplanten, champignons en boomkwekerijen en vaste planten. Bij potplantenbedrijven en veredeling zijn de lokale bestemmingsplannen de grootste belemmering. Procedures en de beperkingen vanuit het bestemmingsplan zijn ondernemers tot last. Deze last wordt vooral ervaren in de sectoren die gericht zijn op bedrijfscontinuïteit, schaalvergroting en op vergroten van marktaandeel. Een deel van de hinder heeft te maken met de beperking van de uitbreidingsmogelijkheden en ander deel komt voort uit de bureaucratie (traagheid van procedures) en de veelheid aan regels. Hieronder worden een aantal concrete belemmeringen beschreven.

3.6.1 Opstellen bestemmingsplan – procedures

Gemeenten zijn verplicht hun bestemmingsplan eens in de tien jaar te herzien. In de praktijk gebeurt dit niet. Veel gemeenten werken nog met oude bestemmingsplannen. Voor een deel wordt het veroorzaakt door de lange procedures van het opstellen van nieuwe bestemmingsplannen. Vanaf de voorbereidingsfase tot aan het uiteindelijke besluit en vigerend worden van het plan zitten formeel tussen de 25 en 36 maanden. In de praktijk duurt de procedure vaak nog langer.

Bij het toetsen van bestemmingsplannen komen meer nieuwe regels aan de orde. De provincie bewaakt de afstemming met het Streekplan en van daaruit de afstemming met diverse beleidsterreinen en archeologische, cultuurhistorische, natuur- en landschappelijke waarden. Voorts is recentelijk de Watertoets ingevoerd. De watertoets wordt door de verschillende waterschappen gehanteerd. Alleen gaan ze erbij de interpretatie anders mee om. Delfland telt bijvoorbeeld waterbassins niet mee. Ander waterschappen tellen deze soms wel mee.

De lengte van de procedure wordt ook beïnvloedt door de inspraak en bezwaarmogelijkheden en de juridische trajecten waarbinnen uitspraken gedaan moeten worden.

In mijn antwoord dat bestemmingsplannen een grote belemmering zijn voor in uitbreiding en schaalvergroting, zit hem vaak in maatschappelijke acceptatie. De ruimte die de wet en regelgeving heeft voor allerlei meningen van iedereen werkt verstikkend, en erg belemmerend. Verder is op plaatselijk niveau niet altijd de bereidheid om hetgeen landelijk of provinciaal is afgesproken, ook uit te voeren. Vaak wordt er vertraagd en wordt maatschappelijke acceptatie gebruikt om zaken te frustreren. Men luistert niet naar argumenten waarom wel, maar meer naar mensen die vanuit een gemakkelijke positie overal wat op tegen hebben.

De uitbreidingsplannen zijn gedurende de periode 1992-2001 voornamelijk belemmerd door de trage gemeentelijke en provinciale procedures en door bezwaarprocedures van burgers die sterk het Not In My Back Yard (NIMBY)-gedrag vertonen, ondanks dat ze feitelijk geen hinder van de uitbreiding ondervinden.

3.6.2 Inhoud bestemmingsplan

Met het verschijnen van een nieuw bestemmingsplan worden soms bestemmingen gewijzigd en nieuwe categorieën bestemmingen toegevoegd, vanuit nieuwe beleidsmatige en wettelijke verplichtingen. Zo veranderen bestaande bestemmingen. Er kan een inhoudelijke belemmering voor het functioneren van agrarische bedrijven op de bestaande locatie en beperkingen voor uitbreidingen, met name wanneer nieuwe natuur-, milieu-, landschapsdoelen en beschermde stads- en dorpsgezicht aan de orde zijn.

Veranderingen in bestemmingsplan maken dat zelfs handhaven van het bedrijf onmogelijk wordt gemaakt. De verandering van vrije vestiging op bouwkwavel naar bestemming beekdal veroorzaakt dat er geen ruimte meer is voor de paddestoelen.

Bemoelijkte teeltwisseling

Oude esgronden, de zogenaamde bolleakkers in Haaren, zijn beschermd landschap. Door de besluitvorming in de lokale politiek is de teelt van laanbomen op deze grond verboden met onder andere als argument dat de bolling in het landschap niet zichtbaar is en dat met het afvoeren van de kluiten ook grond wordt afgevoerd. Het bedrijf dat met deze maatregel te maken heeft is al meer dan 200 jaar in de plaats gevestigd en teelt al gedurende dezelfde periode laanbomen, waaronder op de bolleakkers. Het bedrijf wordt op deze wijze sterk beperkt in de mogelijkheden om teeltwisseling toe te passen.

Daarnaast zijn het verder oprukken van bebouwing in het landelijke gebied en het toestaan van nieuwe functies aan de orde. Beide beperken de mogelijkheden van bedrijfsvergroting.

Een ondernemer geeft aan dat hierdoor zijn bedrijf logistiek in de problemen komt. De geluidsnormen die in het bestemmingsplan worden vastgelegd (hoeveelheid lawaai en tijdstip) maken dat de goederen stromen naar en van het bedrijf ernstig belemmerd worden. Overigens heeft verplaatsen naar verder van de bebouwde kom ook geen zin, omdat in steeds meer gevallen andere 'restricties' aan de orde zijn, zoals bijvoorbeeld 'stiltegebied'.

Ook belemmerend voor uitbreiding/herstructurering zijn buurbedrijven die andere activiteiten uitvoeren op hun agrarische bedrijf. Dit gebeurt volgens een ondernemer vaak buiten het bestemmingsplan en zou dus niet toegelaten moeten worden.

Binnen een bestemmingsplan worden aan het ruimtegebruik van een bedrijf beperkingen opgelegd. De groei van een bedrijf wordt hiermee gelimiteerd. Er zijn bedrijven die hierdoor niet meer efficiënt kunnen produceren en in hun voortbestaan worden bedreigd.

Het grootste probleem waar solitaire glastuinbouwbedrijven tegenaan lopen is de regelgeving op het gebied van RO, dus bestemmingsplannen en streekplannen. Nergens worden echt mogelijkheden geboden, en zeker in de nieuwste reconstructieplannen niet, om bedrijven te ontwikkelen naar de eisen van de markt (lees: samenleving, milieuclubs, overheden enz. enz.) en in de snelheid die past bij de ondernemer of de ontwikkelingen in de sector. Dit is in hoge mate te wijten aan de manier van denken van beleidsmakers (op allerlei terreinen), namelijk een wijze die ver staat van de dagelijkse praktijk en van de manier waarop ondernemers dagelijks alert moeten zijn op tal van ondernemersfactoren. Het besef dat ook tuinbouwondernemers winst moeten maken om te overleven, leeft nagenoeg nergens bij beleidsmakers.

Solitair gelegen glastuinbouw bedrijven worden door wetregelgeving van tientallen jaren terug enorm gedupeerd. De bedrijven worden door gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden steeds minder waard en overheid beschikt niet over de financiële middelen om een verplaatsing te bespoedigen. Met als resultaat dat deze tuinders langzaam zullen "uitsterven". Er zijn op dit moment nog vele mogelijkheden om dit te voorkomen!

Wij kunnen niet meer groeien omdat de provincie heeft bepaald dat de bedrijfsgrootte voor kassen maximaal 2 ha. mag zijn, terwijl wij een perceel met een bestemming van 6 ha met bestemming glastuinbouw erop hebben.

Een ondernemer geeft aan dat hierdoor zijn bedrijf logistiek in de problemen komt. De geluidsnormen (hoeveelheid lawaai en tijdstip) maken dat de goederenstromen naar en van het bedrijf ernstig belemmerd worden. Overigens heeft verplaatsen naar verder van de bebouwde kom ook geen zin, omdat in steeds meer gevallen andere 'restricties' aan de orde zijn, zoals bijvoorbeeld 'stiltegebied'.

Ook belemmerend voor uitbreiding/herstructurering zijn buurbedrijven die andere activiteiten uitvoeren op hun agrarische bedrijf. Dit gebeurt volgens een ondernemer vaak buiten het bestemmingsplan en zou dus niet toegelaten moeten worden.

Naast het werken met nieuwe bestemmingen, zorgt ook het werken met oude bestemmingsplannen voor problemen. Bestemmingsplannen worden niet regelmatig geactualiseerd en zijn vaak meer dan 10 jaar vigerend, terwijl in de omgeving, de maatschappij en in de techniek veel veranderingen plaatsvinden. In het bestemmingsplan liggen maatvoeringen vast, terwijl de maten en materialen aan verandering onderhevig zijn.

Hoe is het mogelijk dat een bestemmingsplan uit 1981, zonder aanpassingen aan hoogtes van kassen, nog steeds van kracht is? Het nieuwe bestemmingsplan (nog niet geldig) schrijft een goothoogte van 6 m voor, maar hoe hoog zijn de kassen over 10 jaar. Luttelgeest is een van de 10 gebieden voor glastuinbouwontwikkeling, maar uitbereiden is op dit moment niet mogelijk!

3.6.3 Interpretatie bestemmingsplan

De bepalingen binnen het bestemmingsplan zijn onderhevig aan interpretatieverschillen. Wat is nu een agrarische functie en wat zijn bouwblokken. Bij vollegronds groenteteelt is er nauwelijks twijfel, maar bij opstallen als stallen, glas, silo's en kantoor en de relatie met de functies en activiteiten, zoals teelt, logistiek, opslag, distributie, administratie, kan er meer onduidelijkheid en daardoor ook verschil in interpretatie tussen ondernemer en gemeente, gemeente en provincie, maar ook tussen gemeenten ontstaan.

Bouwbeperkingen agrarische bestemmingen

Een veredelingsbedrijf wilde een veredelingskas bouwen met daarbij een kantoor, zodat de veredelaars niet elke keer een halve kilometer moesten lopen tussen kas en kantoor. De grond had agrarische bestemming, dus de kas mocht gebouwd worden. De toestemming voor het kantoor heeft nog al wat voeten in de aarde gehad, maar staat er uiteindelijk ook.

De beschrijving van de bestemmingen in het bestemmingsplan kennen vaak één functie. Verder zijn bestemmingen tweedimensionaal, terwijl voor ruimtelijke knelpunten meer en meer de oplossing wordt gezocht in meervoudig ruimtegebruik. Hiervoor zijn echter nog geen categorieën in de bestemmingsplannen. Dit bemoeilijkt agrarische bedrijven in de mogelijkheden van bedrijfsontwikkeling. Verbreding van de landbouw en het toevoegen van nieuwe functies, bijvoorbeeld windmolens, maar ook het opzetten van agroparken levert binnen de huidige ruimtelijke plannen, toetsing en handhaving problemen op.

De mogelijkheden om de bestaande bedrijfsgebouwen een andere bestemming dan bijvoorbeeld een bedrijvenhotel/bedrijfsverzamelgebouw, te geven worden door de gemeente tegengewerkt vanwege de agrarische bestemming. Dit maakt dat bedrijven die creatieve oplossingen zoeken om te overleven worden gedwarsboemd.

3.6.4 Wijziging bestemmingsplan

Voor het veranderen van de functie, het toevoegen van bebouwing kan een ontheffingsprocedure (artikel 19) te worden doorlopen. De ondernemers ervaren met name de lengte van de procedure als belemmerend.

De lange weg van de aanpassing van het bestemmingsplan

Voor de nieuwbouw moest het bestemmingsplan worden aangepast (was 'agrarisch met beperkte bebouwing'). Hiervoor moest een artikel 12 en artikel 19-procedure worden gestart. Dit is een lange procedure (ca. 1 jaar). Daarnaast heeft een burger uit de buurt, die buiten het zicht van het bedrijf woont, geprotesteerd en zo vertraging opgeleverd. Doordat het bedrijf op de oude locatie was onteigend moesten ze wel beginnen met bouwen voordat de bestemmingswijziging was geregeld. Uiteindelijk heeft het vanaf de eerste bouwaanvraag tot de wijziging van het bestemmingsplan ca. 5 jaar geduurd.

Er wordt door vergunningverleners doorgaans vastgehouden aan de in de WRO genoemde maximale termijnen. Het kan veel en veel korter! Het was een bescherming voor de aanvrager en het is verworden tot een bescherming van de ambtenaar die het behandelt.

De procedure die je moet volgen om een bouwvergunning te krijgen die zijn eindeloos lang, en iedereen in Nederland kan bezwaar daar op maken.

In 2001 hebben we het bedrijf uitgebreid. De wijziging van het bestemmingsplan heeft daarvoor 10 jaar geduurd.

4 Belemmeringen en aanbevelingen

Veelheid aan regels belemmert ondernemerschap

Belemmering:

Ondernemers worden gehinderd door de veelheid aan regelgeving van de overheid, met name bij bedrijfsontwikkeling of bedrijfsverplaatsing. Een voorbeeld: Een groot scala aan wetten, regelingen en besluiten, afkomstig van verschillende overheidsniveau's, zijn van kracht wanneer een milieu- of bouwvergunning moet worden verleend. De toetsing van de aanvraag wordt hier ernstig door vertraagd, waardoor de ondernemer zijn plannen niet tijdig kan realiseren. Daarnaast biedt dit mogelijkheden voor het aanvechten van vergunningen, waardoor het risico op vertraging en zelfs afwijzing van de vergunning toeneemt.

Oplossingsrichting:

De veelheid aan regels heeft mede te maken met de afzonderlijke verantwoordelijkheden van diverse overheden en overheidsinstanties. Op nationaal niveau is het beleid van de diverse ministeries vertaald in afzonderlijke wet- en regelgeving. Voor de uitvoering en controle is een veelheid aan overheden en instanties verantwoordelijk. Een betere integratie van afzonderlijke regelgeving en een betere samenwerking tussen verantwoordelijke overheden en instanties kan zorgen voor een vereenvoudiging en versnelling van procedures.

Een andere constatering is dat veel regels in feite omschrijven *hoe* de ondernemer de achterliggende beleidsdoelen moet halen. Dit veroorzaakt een vergaande detaillering. Het zou wenselijk zijn om deze middelvoorschriften te vervangen door doelvoorschriften.

Aanbevelingen:

- integratie van afzonderlijke regelgeving
- samenwerking tussen verantwoordelijke overheden en instanties
- van middel- naar doelvoorschriften

Veelheid aan verplichte registraties legt groot beslag op ondernemer

Belemmering:

De overheid verplicht ondernemers tot het registreren van o.a. gewasbescherming en bemesting. Deze gegevens worden ook al gevraagd door de markt via certificering. De overlap tussen registraties en het ontbreken van een koppeling kost ondernemers veel tijd en levert veel irritatie op.

Oplossingsrichtingen:

De administratieve last voor ondernemers kan beperkt worden de gegevensvraag van de overheid te laten aansluiten bij de registratie voor certificaten. Dat kan door toezicht van de overheid op controles door ketenpartijen. De gegevensregistratie voor bijvoorbeeld EUREP-GAP moet dan toegankelijk worden voor de overheid. Participatie van alle partijen in een dergelijk systeem kost wellicht tijd vanwege verschillende belangen.

Een tweede mogelijkheid is de koppeling of integratie van registratiesystemen, zodat ondernemers de geregistreerde gegevens aan meerdere instanties kunnen verstrekken. Deze optie is wellicht op kortere termijn realiseerbaar.

Randvoorwaarden:

- alle ondernemers moeten teeltregistraties bijhouden, c.q. gecertificeerd zijn;
- alle relevante bedrijfsonderdelen moeten in de registratie zijn opgenomen;
- de geregistreerde gegevens zijn geschikt om naleving van beleid te controleren;
- de belangen van ketenpartijen (incl. telers) moeten niet tegengesteld zijn aan de belangen van de overheid, in het geval van toezicht op controle.

Aanbevelingen:

- Stap als overheid over op toezicht op controle.
- Integreer verschillende registratiesystemen, zodat ze geschikt zijn om aan meerdere instanties gegevens te verstrekken.

Gebruiksnormen voor een aantal teelten te laag**Belemmering:**

De voorgestelde gebruiksnormen zijn met name voor intensieve teelten op zand belemmerend voor het realiseren van de gewenste productie en kwaliteit. Hierdoor komt de concurrentiepositie van de bedrijven in deze regio's onder druk. De oorzaak ligt gedeeltelijk in het feit dat de gebruiksnormen voor een aantal teelten verouderd zijn, volgens de deskundigen.

Oplossingsrichtingen:

De meest effectieve oplossing is het aanpassen van de gebruiksnormen aan de huidige rassen en teeltdoelen, op basis van Goede Landbouw Praktijken. Dat is mogelijk, mits goed beargumenteerd op basis van onderzoeksgegevens. Voor dit onderzoek is ook budget gereserveerd bij LNV, maar dit is mogelijk niet toereikend om alle knelpunten op te lossen.

Het is de vraag of de belemmering door modernisering van de gebruiksnormen geheel wordt opgelost. Mogelijk blijft er spanning bestaan tussen het gewenste intensieve bemestingsniveau op zandgronden en de gebruiksnormen, die gericht zijn op het terugdringen van uitspoeling.

Aanbeveling:

Stel gebruiksnormen vast op basis van huidige omstandigheden en volgens Goede Landbouw Praktijk.

Nieuwe mestwetgeving conflicterend met organische stofvoorziening**Belemmering:**

De nieuwe mestwetgeving remt het gebruik van zwarte grond en aanvulgrond, waardoor de organische stofvoorziening wordt bedreigd. Voor de overige compostsoorten, met uitzondering van champost, verandert de situatie in de nieuwe wetgeving niet. De verandering in het geval van champost wordt in het volgende punt uitgewerkt.

Door het genoemde knelpunt worden de bodemkwaliteit en de teeltresultaten nadelig beïnvloed. Een laag organische stofgehalte verhoogt daarnaast het risico op uitspoeling, omdat mineralen minder goed worden vastgehouden in de bodem. Dit probleem speelt met name in de vollegrondsgroenteteelt, de teelt van bloembollen op lichte gronden en in de boomkwekerij.

Oplossingsrichtingen:

Het knelpunt is dat zwarte grond en aanvulgrond (mengsel van compost en aarde/zand) in de nieuwe mestwetgeving worden gezien als meststof, en telt daardoor mee voor de gebruiksnormen. Zwarte grond en aanvulgrond zijn relatief arm aan mineralen en worden door ondernemers vooral gebruikt om organische stof aan te voeren. Het verdient daarom aanbeveling om zwarte grond aan te merken als bodemverbeteraar en niet als meststof. Het gebruik moet mogelijk wel aan maximum gebonden worden, omdat bij onbeperkt gebruik toch een aanzienlijke hoeveelheid mineralen en zware metalen kan worden aangevoerd.

Aanbevelingen:

- Beschouw zwarte grond en aanvulgrond niet als meststof, maar als bodemverbeteraar.
- Stel een maximum aan het gebruik van zwarte grond en aanvulgrond.

Afzet champost mogelijk belemmerd door nieuw mestbeleid

Belemmering:

In het nieuwe mestbeleid wordt champost mogelijk aangemerkt als dierlijke mest. Hierdoor telt alle stikstof in champost mee voor de aanvoernorm voor dierlijke mest. In de oude situatie was dat niet het geval, omdat champost werd gezien als compost. De producenten van champost vrezen dat de kosten voor de afzet van champost toenemen in de nieuwe situatie, om te kunnen concurreren met dierlijke mest.

Oplossingsrichtingen:

Champost is uitgewerkte compost die slechts voor ongeveer 50% van dierlijke herkomst is. Het is daarom niet terecht om deze compost als dierlijke mest te beschouwen, waardoor alle stikstof in champost meetelt voor de aanvoernorm voor dierlijke mest. Anderzijds is het vrijwel onmogelijk om te herleiden welk deel van de stikstof in champost van dierlijke herkomst is. Het meest eenvoudige is om de huidige situatie te handhaven. Champost wordt nu aangemerkt als compost, waardoor de mineralen mee tellen voor de MINAS en niet voor de aanvoernorm dierlijke mest.

Aanbeveling:

Beschouw champost als compost.

Eindproduct van co-vergisting mogelijk beschouwd als afval

Belemmering:

Wanneer een ondernemer meer dan de helft plantaardige restproducten verwerkt in een co-vergistingsinstallatie, wordt het eindproduct van de vergisting (digestaat) beschouwd als afval. Dit volgens de nieuwe mestwetgeving, voor zover bekend. Wanneer meer dan de helft van de inputs bestaat uit dierlijke mest, wordt het digestaat beschouwd als dierlijke mest. In het eerste geval kan de eigenaar van de installatie het eindproduct dus niet meer kwijt als meststof, waardoor de kosten voor het afvoeren sterk toenemen.

Oplossingsrichting:

Het eindproduct van co-vergisting is een hoogwaardige meststof. Ook in het geval dat een groot deel van de inputs bestaat uit plantaardige restproducten, is de bemestingswaarde hoog. Het verdient daarom aanbeveling om het digestaat in dat geval te benoemen als meststof.

Aanbeveling:

Beschouw het eindproduct van co-vergisting altijd als meststof.

Beperkt middelenpakket belemmert duurzame gewasbescherming

Belemmering:

Bij het inkrimpen van het middelenpakket is voor een aantal teelten een eenzijdig pakket ontstaan. Door de beschikbaarheid van slechts één of twee middelen voor een ziekte of plaag, wordt door het bestreden organisme resistentie opgebouwd tegen de werkzame stof.

Een tweede knelpunt is het verdwijnen van curatieve middelen, waardoor ingrijpen onmogelijk is op het moment dat de ziekte of plaag optreedt. Dit belemmert ook het werken met geleide bestrijding, waarvoor curatieve middelen onmisbaar zijn. Daarnaast leidt de afwezigheid van curatieve middelen in een aantal gevallen tot een hogere inzet van preventieve middelen, omdat ingrijpen achteraf onmogelijk is. Het eenzijdige middelenpakket leidt dus tot een minder effectieve en minder duurzame gewasbescherming.

Oplossingsrichtingen:

Het inkrimpen van het middelenpakket wordt vooral ingegeven door het beperken van de milieubelasting.

Het blijkt echter dat een beperkt middelenpakket ook tot een hogere milieubelasting kan leiden. Een ander ongewenst effect is het optreden van resistenties.

De oplossing moet daarom gezocht worden in het afwegen van het pakket van middelen, in plaats van afzonderlijke middelen.

Randvoorwaarde:

- De milieubelasting van het totale middelenpakket moet worden vastgesteld op basis van Goede Landbouw Praktijk (GLP). Dit betekent dat efficiënt en effectief wordt omgegaan met gewasbeschermingsmiddelen. Kennis hierover is zowel bij kennisinstellingen als bij telers voorhanden.
- Objectieve vaststelling van GLP door deskundige partijen.

Aanbevelingen:

- toelatingsbeleid op basis van milieubelasting van het totale middelenpakket per teelt.
- beoordelen van milieubelasting van het middelenpakket op basis van GLP.
- Objectieve vaststelling van GLP.

Beperkt middelenpakket in kleine teelten

Belemmering:

De afzet van middelen in kleine teelten is beperkt. Gezien de hoge kosten voor een toelating en de geringe baten, vragen producten geen toelating aan. Hierdoor zijn essentiële middelen in kleine teelten soms niet toegelaten, zodat gewasbescherming niet effectief kan plaatsvinden. Dit probleem speelt met name in de boomkwekerij en de vollegrondsgroentesector, maar ook in nieuwe teelten. Het toekomstperspectief van nieuwe teelten wordt daarom belemmerd.

Oplossingsrichtingen:

Door diverse betrokkenen wordt gewezen op het Fonds Kleine Toepassingen. Dit fonds ondersteunt financieel de aanvraag van een toelating voor middelen in kleine teelten. Toch worden niet alle aanvragen door dit fonds gehonoreerd, mogelijk door een beperkt budget. Dat betekent dat het Fonds niet geheel beantwoordt aan het doel waarom het in het leven is geroepen, namelijk het verkrijgen van toelatingen voor middelen in kleine teelten. Naar de indruk van sommige betrokkenen worden aanvragen voor de allerkleinste teelten, zoals in de boomkwekerij, nauwelijks gehonoreerd.

Een andere mogelijkheid voor een aantal gewassen is bredere etikettering. Dat betekent dat een toegelaten middel in een bepaald gewas automatisch toegelaten is in een vergelijkbaar gewas. In de huidige systematiek is dit toe te passen door gebruik te maken van de beschikbare tabellen "vergelijkbare gewassen". Hiervan wordt momenteel nauwelijks gebruik gemaakt door aanvragers van toelatingen.

Aanbevelingen:

- Kritische evaluatie van de procedure en het succes van het Fonds Kleine Toepassingen.
- Aandacht voor toelatingen van middelen in nieuwe en zeer kleine teelten binnen Fonds Kleine Toepassingen.
- Stimuleren van brede etikettering bij aanvragers van toelatingen.

Verschillend toelatingsbeleid tussen buurlanden

Belemmering:

Telers in grensregio's worden geconfronteerd met verschillende toelatingen van gewasbeschermingsmiddelen van nationale overheden. Collega-telers aan de andere kant van de grens mogen vaak meer middelen gebruiken dan Nederlandse telers. Dit werkt nadelig op de concurrentiepositie en werkt illegaal middelengebruik in de hand. Daarnaast is er veel onbegrip bij deze telers wanneer zij op huurland over de grens meer en andere middelen mogen gebruiken dan op hun bedrijf in Nederland.

Oplossingsrichting:

Het Nederlandse toelatingsbeleid is met name strenger vanwege de aanwezigheid van oppervlaktewater. Dit is begrijpelijk, maar in grensregio's is dit verschil met het buitenland niet aanwezig. Een optie is wederzijdse erkenning van toelatingen via een overeenkomst met België en Duitsland. Hierdoor wordt de ongelijkheid opgeheven, maar mogelijk moeten grensregio's binnen Nederland worden afgebakend om milieuproblemen in waterrijke gebieden te voorkomen.

De oplossingsrichting moet daarom vooral gezocht worden in uniforme toelatingen in regio's die vergelijkbaar zijn qua teeltomstandigheden en milieuomstandigheden. Een recente discussie over uniform toelatingsbeleid binnen zogenaamde klimaatzones binnen de EU liep echter vast op het vaststellen van de grenzen van deze zones.

Aanbevelingen:

- Wederzijdse erkenning van toelatingen met buurlanden.
- Objectieve afbakening van toelatingszones op basis van teeltomstandigheden en milieuomstandigheden.

Ontoereikend middelenbeleid voor veredelings- en opkweekbedrijven**Belemmeringen:**

Het gewasbeschermingsbeleid houdt geen rekening met specifieke omstandigheden op veredelings- en opkweekbedrijven.

Veredelingsbedrijven moeten bij de zaadteelt van gewassen werken met de toelatingen die gelden in de productieteelt, terwijl ze te maken hebben met andere ziekten en plagen. Op de achtergrond speelt hier het knelpunt van de kleine teelten, zoals hiervoor beschreven.

Opkweekbedrijven geven aan dat een hogere inzet van middelen tijdens de opkweekfase kan leiden tot een lagere inzet tijdens de teelt. In het toelatingsbeleid wordt hier geen rekening mee gehouden.

Oplossingsrichting:

Momenteel vragen diverse veredelingsbedrijven proefontheffingen aan voor de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen op hun bedrijf. Dit is een zeer omslachtige en tijdrovende procedure, die hier bovendien niet voor is bedoeld. De weg via het aanvragen toelatingen voor deze specifieke teelt biedt weinig perspectief, omdat producenten weinig interesse zullen hebben in deze kleine teelten. De oplossingsrichting via een aparte toelatingsprocedure voor veredelingsbedrijven ligt het meest voor de hand.

Om ruimere regelgeving mogelijk te maken voor opkweekbedrijven zou het voordeel van hogere middeleninzet tijdens de opkweekfase bewezen moeten worden.

Aanbevelingen:

- Ontwikkel een passende procedure voor het aanvragen van specifieke toelatingen door veredelingsbedrijven.
- Overweeg een ruimere toelating voor opkweekbedrijven, indien het voordeel tijdens de teeltfase bewezen is.

Wegvallen van gewasbeschermingsmiddelen tijdens de teelt**Belemmering:**

De uitvoering van het toelatingsbeleid heeft er in de afgelopen jaren toe geleid dat tijdens het teeltseizoen de toelating van middelen werd ingetrokken. In een aantal gevallen werd de toelating na korte tijd opnieuw verstrekt. Wanneer geen alternatieve middelen voorhanden zijn kan het intrekken van de toelating tijdens de teelt leiden tot opbrengst- en kwaliteitsverlies. Het zogenaamde jojo-beleid geeft veel onduidelijkheid bij telers, zodat onbewust illegaal middelgebruik in de hand wordt gewerkt of onnodig kwaliteitsverlies wordt veroorzaakt.

Oplossingsrichting:

Het wijzigen van het toelatingsbeleid tijdens de teelt werd vooral veroorzaakt door de mogelijkheid voor bezwaarprocedures tegen de toelating. Het verdient aanbeveling om deze mogelijkheid te beperken tot voor of na het teeltseizoen. Dit vraagt om een robuuste gewasbeschermingswet. In het geval van continu middelgebruik tijdens meerjarige teelten is dit overigens niet eenvoudig.

Aanbevelingen:

- Beperk de bezwaarprocedures tegen toelatingen van middelen tot buiten het teeltseizoen
- Denk goed na over meerjarige teelten met continu middelgebruik

Hoge arbeidskosten in verhouding met de ons omringende landen

Belemmering:

Nederlandse ondernemers betalen WW, WAO en ziektekostenpremies voor tijdelijk personeel, terwijl dit personeel nauwelijks of nooit gebruik maakt van deze regelingen. In buurlanden zijn deze premies voor tijdelijk personeel veel lager. In verhouding tot deze landen zijn de arbeidskosten voor tijdelijk personeel daardoor hoog, waardoor de concurrentiepositie van de Nederlandse bedrijven nadelig wordt beïnvloed. De premies voor vast personeel zijn in Nederland ook veel lager, maar deze oplossing is niet geschikt voor bedrijven met veel seizoensarbeid.

Oplossingsrichting:

Nederlandse ondernemers betalen onterecht premies voor tijdelijk personeel. Het verdient aanbeveling om deze premies voor tijdelijk personeel te verlagen. Dit gebeurt o.a. ook in Duitsland. Hierdoor worden de arbeidskosten voor Nederlandse bedrijven lager, waardoor de concurrentiepositie wordt versterkt.

Aanbeveling:

Verlaag de WW, WAO en ziektekostenpremies voor tijdelijk personeel

Overregulering van arbo-regels leidt tot onwerkbare situaties

Belemmering:

De arbo-regelgeving is zeer gedetailleerd en in de waarneming van ondernemers te ver doorgeslagen. Dit betreft met name de eisen vanuit de Risicoinventarisatie en Evaluatie (RIE). Hierdoor ontstaan onwerkbare situaties in de dagelijkse bedrijfsvoering. Dit wordt nog verergerd door de veelheid aan controles die worden uitgevoerd om de naleving van de arbo-regels te controleren. Deze controles worden meestal betaald door de ondernemers. Ondernemers zijn echter in vrijwel alle situaties aansprakelijk voor mogelijk letsel van werknemers. Deze problematiek geldt overigens alleen voor de ondernemers met personeel. De onwerkbare situaties werken overtreding van de regels in de hand. Daarnaast leidt het tot grote irritatie bij ondernemers.

Oplossingsrichtingen:

De mate van detail in de regelgeving is een symptoom van vergaande middelvoorschriften door de overheid. Een deel van de oplossing licht daarom in het omzetten van deze regels naar doelvoorschriften. Het aan te bevelen om arbo-richtlijnen samen met de sector te ontwikkelen, zodat onwerkbare situaties zoveel mogelijk worden voorkomen. De overheid zou dan de verantwoordelijkheid moeten houden voor het wettelijke raamwerk, waarbinnen de arbo-richtlijnen moeten worden ontwikkeld. Daarnaast is de doorgeslagen arbo-regelgeving een gevolg van de vergaande wettelijke bescherming van werknemers. Dit is een maatschappelijk gegeven en is daarmee ook niet snel of eenvoudig te veranderen. Om het ondernemersklimaat te stimuleren, zou de overheid het initiatief moeten nemen voor een maatschappelijke discussie over dit onderwerp.

Aanbevelingen:

- Van middel- naar doelvoorschriften
- Van detail-regelgeving naar raamwerk
- Betrekken van sector bij het ontwikkelen van arbo-regelgeving
- Maatschappelijke discussie over vergaande bescherming van werknemers

Paspoortcontrole door ondernemer

Belemmering:

De ondernemer moet legale werknemers in dienst hebben. Het probleem is dat de ondernemer niet beschikt over de expertise en apparatuur om de echtheid van identiteitsbewijzen te controleren. Bij steekproefsgewijze controles door de overheid komt het regelmatig voor dat illegale arbeidskrachten worden ontdekt, zonder dat de ondernemer hiervan af wist. Dit levert de ondernemer een boete op.

Oplossingsrichtingen:

De ondernemer is niet de aangewezen persoon om de echtheid van identiteitsbewijzen te controleren. Het is waarschijnlijk te ingewikkeld en te duur om ondernemers uit te rusten met de benodigde expertise en apparatuur. Er zijn twee oplossingsrichtingen mogelijk: De eerste is dat ondernemers met hun werknemers terecht kunnen bij een bevoegde instantie om identiteitsbewijzen te controleren. Dit vraagt om regionale loketten. De tweede oplossingsrichting is dat werknemers zelf hun identiteitspapieren moeten laten controleren, voordat ze in dienst komen bij een ondernemer. De bevoegde instantie zou na controle een bewijs van echtheid moeten opsturen naar de werkgever om vervalsing te voorkomen. Het nadeel van de eerste oplossingsrichting is dat een ondernemer met veel seizoensarbeiders veel tijd kwijt is met het laten verifiëren van de identiteitsbewijzen. Daarom lijkt de tweede oplossingsrichting meer voor de hand te liggen.

Aanbevelingen:

- Openen van regionale loketten door controle-bevoegde instantie
- Verplicht bewijs van controle door bevoegde instantie vóór indiensttreding

Glami-normeringen remmen concurrentiepositie

Belemmering:

De Glami-normen voor energie, gewasbescherming en nutriënten worden uitgedrukt per m² in plaats van per eenheid product (kg of stuks). Ondernemers worden hierdoor geremd bij het realiseren van een hoger productieniveau per m². Deze intensivering is volgens ondernemers nodig om hun concurrentiepositie te behouden.

Oplossingsrichtingen:

De Glami-normen zijn ontwikkeld vanuit milieuoogpunt en zijn samen met de sector vastgesteld. Het is theoretisch mogelijk om deze normen per eenheid product uit te drukken, maar de oplossing is praktisch moeilijk uitvoerbaar. De objectiviteit en vergelijkbaarheid van normen zijn gering en de verwachte administratieve lasten voor de teler zijn erg hoog.

De systematiek van de Glami-normen kan dus niet zonder meer worden ingeruild voor een bestaand alternatief. De ontwikkeling van een beter alternatief is gewenst, waarbij zowel milieu- als economische doelen worden gediend, zonder verzwaring van de administratieve lasten. Gezien de ervaringen met GLAMI is het raadzaam het nog te ontwikkelen alternatief eerst uitvoering te testen alvorens het te implementeren.

Aanbeveling:

Ontwikkelen en toetsen van alternatieve normeringssystematiek.

Solitaire glastuinbouwbedrijven vanwege bestemmingsplan op slot

Belemmering:

Veel solitaire glastuinbouwbedrijven kunnen zich niet verder ontwikkelen doordat ze buiten de, door de overheid aangewezen, glastuinbouwkernen liggen. Dit probleem speelt ook bij verwante sectoren met glasopstanden.

Oplossingsrichting:

Er zijn een tweetal oplossingen aan te dragen die ruimte kunnen bieden aan solitair gelegen glastuinbouwbedrijven. Provincie en gemeenten krijgen in de nieuwe wet op ruimtelijke ordening de mogelijkheid voor ontwikkelingsplanologie (voor wat hoort wat; Bom-plus, de bouwkael op maat benadering). Bevorderd moet worden dat hier maximaal gebruik van gemaakt wordt. Hierdoor kunnen solitaire bedrijven binnen bepaalde voorwaarden zich verder ontwikkelen op de huidige plek. Een tweede oplossing kan zijn om voorwaarden te scheppen waardoor bedrijven zich op een andere locatie verder kunnen ontwikkelen. Denk bijvoorbeeld aan verhandelbare ontwikkelingsrechten of integrale gebiedsaanpak waarbij meerdere doelen gerealiseerd worden.

Aanbevelingen:

- Creëer binnen de WRO ruimte voor solitaire glastuinbouwbedrijven.
- Schep voorwaarden voor verplaatsing van solitaire bedrijven

Verouderde bestemmingsplannen**Belemmering:**

Bestemmingsplannen voor het landelijke gebied zijn in een aantal gevallen sterk gedateerd. Dit wordt vooral als belemmerend ervaren bij bedrijfsuitbreiding. Met de gedateerde normen in de bestemmingsplannen kunnen ondernemers het bedrijf niet uitbreiden naar de normen van een hedendaagse bedrijfsvoering wat de bedrijfsontwikkeling belemmert.

Oplossingsrichting:

Om bij een bedrijfsontwikkeling niet tegen een gedateerd bestemmingsplan aan te lopen zouden gemeenten ervoor moeten zorgen dat deze up-to-date zijn. Dit betekent dat ze minstens één keer per tien jaar worden herzien. Het ministerie van LNV kan een stimulerende rol spelen door dit aan te kaarten bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

Aanbeveling:

Updaten van bestemmingsplannen naar hedendaagse landbouwpraktijken.

Vertraging bedrijfsontwikkeling door lange procedures**Belemmering:**

Door de onbekendheid met procedures rond bestemmingsplannen bij de vergunningverlener, wordt de goedkeuring voor een aanvraag vaak vertraagd. Dit komt voornamelijk door specifieke vragen van ondernemers en onvoldoende specialistische kennis bij gemeenten waardoor de aanvraag vertraging oploopt. Ook zijn de ondernemers niet altijd op de hoogte van mogelijkheden en ontwikkelingen binnen bestemmingsplannen, waardoor ze met hun bedrijfsontwikkeling hier niet tijdig op in kunnen springen.

Oplossingsrichting:

Het is voornamelijk de onbekendheid met de procedures die zorgt voor trage besluitvorming. Het is daarom wenselijk om bij vergunningverleners een duidelijk en eenvoudig informatiesysteem te ontwikkelen. Tevens is het gewenst in een regio één loket te organiseren waar informatie kan worden verkregen, over de eisen waaraan moet worden voldaan, waar de vergunningen worden verleend en waar controle plaatsvindt.

Aanbevelingen:

- Het ontwikkelen van een duidelijk en eenvoudig informatiesysteem
- Het creëren van één loket voor informatieoverdracht van en naar ondernemers.

Bijlage 1 Resultaten enquête

Tabel 1. Welke ontwikkelingsrichting? (in %)

	Totaal	akker- bouw	vollegr. groenten	bloem- bollen	boomkwekerij en vaste planten	fruit- teelt	glas- groenten	snijbloemen onder glas	pot- planten	champignons en andere paddenstoelen	veredeling
Bedrijfscontinuïteit	54	61	45	76	58	69	55	53	44	64	40
Bedrijfsbeëindiging	6	1	9	2	5	4	11	8	2	0	0
Schaalvergroting	30	45	18	20	26	38	42	26	27	18	10
Bedrijfsverplaatsing	7	4	9	2	4	4	8	11	9	0	8
Productie activiteiten buiten Nederland	4	1	5	2	7	0	1	4	5	0	12
Innovatie	16	3	9	9	14	19	19	11	15	45	34
Omschakeling naar biologisch Starten van een tak / omschakeling	1	3	0	0	2	0	0	2	0	0	4
Verbreiding	6	12	18	2	3	8	7	5	6	27	2
Specialisatie/intensivering	3	7	18	4	3	8	1	4	1	0	2
Samenwerking	16	12	5	17	25	19	12	16	27	9	10
Ketenintegratie	10	13	23	20	3	0	8	13	11	18	4
Vergroten marktaandeel	5	1	14	4	1	8	6	6	3	0	5
	9	3	5	7	16	0	2	2	20	9	33

De ondernemers konden twee opties aangeven. Hierdoor is het totaal groter dan 100 %.

Tabel 2. Hinder bij de realisatie van de ontwikkelingsplannen (in %)

	Totaal	akker- bouw	vollegr. groenten	bloem bollen	boomkwekerij en vaste planten	fruit- teelt	glas groenten	snijbloemen onder glas	pot planten	champignons en andere paddenstoelen	veredeling
Teveel/tegenstrijdige/strengere /onverenigbare regels	54	45	41	72	54	54	56	64	53	27	36
veranderende regels	36	45	32	48	38	46	34	30	35	27	36
het uitblijven van	5	3	18	4	5	4	3	3	4	9	11
teveel bureaucratie	60	56	68	59	55	54	63	65	66	45	48
onvoldoende strenge regels	1	3	0	0	1	0	1	1	1	0	5
eisen vanuit de markt	3	1	5	0	2	4	4	2	2	0	8
economisch perspectief	36	56	32	46	28	65	32	41	24	64	18
toegang tot subsidies	6	7	0	2	8	8	5	5	5	9	14
uitbreidingsmogelijkheden	18	4	9	13	15	8	31	16	20	9	18
personeel	5	1	5	4	7	0	6	5	4	0	7
maatschappelijke acceptatie	5	4	5	2	3	8	5	7	5	0	4

De ondernemers konden drie opties aangeven. Hierdoor is het totaal groter dan 100 %.

Tabel 3. Belemmerende regels (in %)

	totaal	akkerbouw	vollegronds groenten	bloem bollen	boomkwekerij en vaste planten	fruitteelt	glas groenten	snijbloemen onder glas	potplanten	champignons en andere paddestoelen	veredeling
lokaal bestemmingsplan	27	20	18	20	29	15	35	22	28	27	34
vergunningverlening	16	11	9	9	13	12	22	10	28	27	13
bouwvoorschriften en -eisen	7	5	14	15	10	12	4	8	6	0	4
vergunningverlening											
waterkwaliteit (WVO)											
vergunningverlening milieu- eisen andere dan	12	12	9	11	16	15	10	11	17	0	11
waterkwaliteit	9	31	14	26	22	15	2	3	2	9	1
mestbeleid	38	48	55	57	49	73	22	46	25	9	33
gewasbeschermingsbeleid	7	17	0	4	12	12	5	4	4	9	4
natuur- en landschap	19	0	0	2	4	4	32	34	22	9	10
Besluit Glastuinbouw	3	5	0	7	7	0	3	1	2	27	2
Afval											
Genetisch gemodificeerde organismen	2	1	0	0	0	0	1	1	0	18	11
Eisen tav. productkwaliteit en - veiligheid	7	12	9	0	2	19	8	4	2	0	16
Biodiversiteit	1	1	0	2	0	0	1	1	0	0	7
Fiscale regelgeving	7	17	5	9	3	12	7	8	4	9	1
Inzet tijdelijke arbeid	15	4	14	43	14	54	16	14	8	18	10
Ontslag regeling	18	3	9	7	15	0	23	26	18	36	17
Arbo regels	19	9	0	26	14	12	25	26	17	0	13

De ondernemers konden drie opties aangeven. Hierdoor is het totaal groter dan 100 %.

Bijlage 2 Voorbeelden regelgeving en gegevensvraag

Regelingen Veredelingsbedrijf in overkoepelende milieu vergunning

Asbestbesluit milieubeheer

Besluit broeikasgassen Wms 2003

Besluit genetisch gemodificeerde organismen Wet milieugevaarlijke stoffen

Besluit glastuinbouw

Besluit kwaliteit en gebruik overige organische meststoffen (BOOM)

Besluit luchtkwaliteit

Besluit typekeuring luchtverontreiniging trekkers en motoren voor mobiele machines

Besluit typekeuring verwarmingstoestellen luchtverontreiniging stikstofoxiden

Besluit verpakking en aanduiding milieu- gevaarlijke stoffen en preparaten

Besluit voorzieningen en installaties milieubeheer

Bestrijdingsmiddelen wet

Bladenbesluit Wet milieugevaarlijke stoffen

Grondwaterwet Wet afvalwater

Inrichtingen- en vergunningenbesluit milieubeheer (IVB)

Inwerkingtreding Convenant Verpakkingen III

Meet- en rekenvoorschrift industrielawaai

Meststoffenwet

Nederlandse emissie Richtlijnen (NeR) Besluit typekeuring

Regeling genetisch gemodificeerde organismen

Regeling ingeperkt gebruik genetisch gemodificeerde organismen

Regeling lektheid voorschriften koelinstallaties 1997

Regeling meetmethoden emissie-eisen stookinstallaties milieubeheer

Regeling scheiden en gescheiden houden van gevaarlijke afvalstoffen

Regeling slibvangputten en vet- of olie-afscinders

Regeling uitvoering besluit genetisch gemodificeerde organismen

Registratiebesluit Wet milieugevaarlijke stoffen

Veiligheidsinformatie

Waterleidingwet

Waterschapswet

Wet afvalwater

Wet bodembescherming

Wet geluidhinder

Wet inzake de luchtverontreiniging

Wet milieubeheer

Wet Milieubeheer, Vergunning in het kader van Wet milieubeheer de gemeente

Wet milieugevaarlijke stoffen

Wet milieugevaarlijke stoffen, besluit GGO, Vergunning voor het werken met GGO's in de gemeente

Wet op de ruimtelijke ordening

Wet verontreiniging oppervlaktewateren